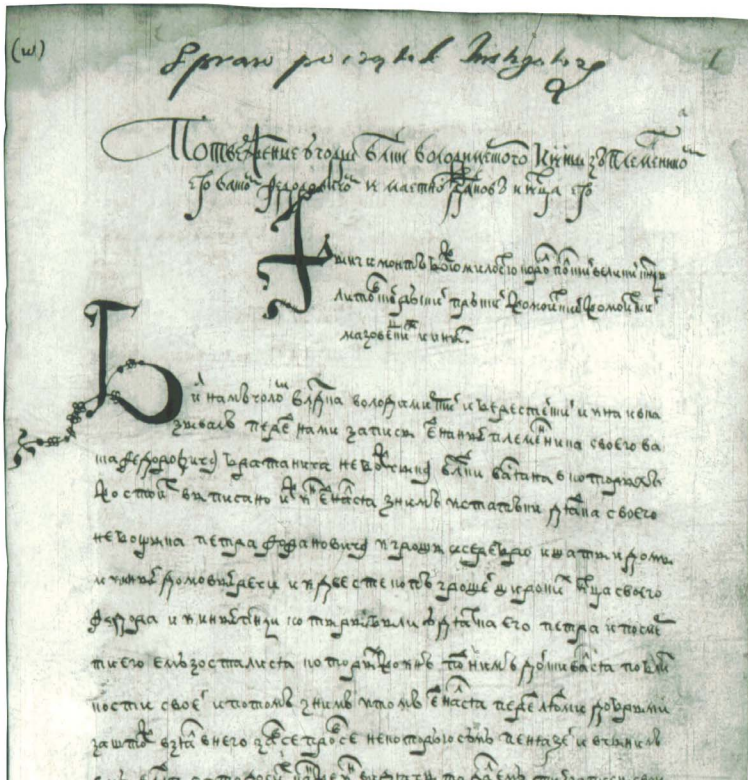

LIETUVOS METRIKA (1532–1534)

LITHUANIAN
METRICA

ЛИТОВСКАЯ
МЕТРИКА

LIETUVOS
METRIKA

(1532–1534)

LITHUANIAN
METRICA

Book No. 226
Court Record Book No. 7

(1532–1534)

ЛИТОВСКАЯ
МЕТРИКА

Книга 226
7-ая книга судных дел

Lietuvos istorijos institutas

LIETUVOS METRIKA

Knyga Nr. 226

(1532–1534)

7-oji Teismų bylų knyga

Parengė

LAIMONTAS KARALIUS

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
VILNIUS
2019

Knygos leidybą finansavo
LIETUVOS MOKSLO TARYBA

PAGAL VALSTYBINĘ LITUANISTINIŲ TYRIMŲ IR SKLAIDOS 2016–2024 METŲ PROGRAMĄ
(Sutartis Nr. S-LIP-19-6)

Recenzentai:

dr. Mindaugas Klovas
prof. dr. Irena Valikonytė

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama
Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos
Nacionalinės bibliografijos duomenų banke (NBDB).

ISBN 978-609-8183-61-0
ISBN 5-420-01071-2 (bendras)

© Laimontas Karalius, parengimas, 2019
© Lietuvos istorijos institutas, 2019

Į V A D A S

Lietuvos Metrikos (toliau – LM) 226-oji (7-oji Teismų bylų) knyga yra XVI a. pabaigoje perrašyta originalios knygos kopija. Originali knyga neišliko, dingo veikiausiai XVII a. viduryje. Dariaus Antanavičiaus paskelbtame 1623 m. lapkričio mėn. 26 d. senųjų originalių LM knygų apraše išliko toks originalios knygos aprašas: *Metryka in quarto różnych spraw potocznych, niektórych danin od roku 1531 do roku 1534, początku w niej nie masz*.¹ Sunku vertinti šį lakonišką aprašą. Minėtame 1623 m. apraše knygos formatas *in quarto* yra standartinis LM knygų formatas. Į akis krinta tai, kad pradinė data 1531 m. neatitinka knygos kopijos, kuri prasideda 1529 m. dokumento įrašu, datos (žr. toliau). Nereikėtų iš to daryti svarbių išvadų dėl D. Antanavičiaus atlikto originalų aprašų ir knygų kopijų identifikavimo klaidos, nes originalas buvo be pradžios, lapai galėjo būti prarasti ir po nurašymo (įrašas nr. 1.1 yra 1529 m., o kitas nr. 1.2 – 1531 m.).

LDK kanclerio Leono Sapiegos nurodymu 1596–1598 m. perrašytos LM-226 knygos kopijos archyvinis kelias iki dabarties laikų niekuo nesiskiria nuo daugumos LM knygų istorijos². Knygą randame 1623 m. kovo mėn. 11 d. sudarytame perrašytų naujų LM knygų sąrašė: *20 Księgi sądow je[go] k[rólewskiej] m[o]s[ci] Zygmunta Pierszego i inszych listow roznych od roku 1529 do roku 1534*³. Maždaug 1745 m. LM buvo pervežta į Varšuvą, ir čia šiai knygai 1747 m. pagal naują knygų aprašą suteiktas 22 numeris⁴. Tuo pat metu Varšuvoje sudarytame LM knygų dokumentų santraukų (antraščių) sąvade aptariamos knygos nėra⁵. Dar vienas LM knygų dokumentų antraščių sąvadas buvo sudarytas apie 1760 m. Jame taip pat jos nėra⁶. Maždaug 1777 m. Nuolatinės tarybos

¹ D. Antanavičius, Originalių Lietuvos Metrikos XVI a. knygų sąrašas, *Lietuvos istorijos šaltiniai*, t. 4, sudarė A. Dubonis, Vilnius, 2012, p. 169 (nr. 16).

² Apie LM istoriją žr.: A. Dubonis, D. Antanavičius, R. Ragauskienė, R. Šmigelskytė-Stukienė, *Susigrąžinant praeitį. Lietuvos Metrikos istorija ir tyrimai* (toliau – *Susigrąžinant praeitį*), Vilnius, 2016.

³ Г. Я. Голенченко, Реестр книг Метрики Великого княжества Литовского 1623 г., *Исследования по истории Литовской Метрики*. Сборник научных трудов, Москва, 1989, т. 2, с. 342. Bandydama identifikuoti 1623 m. kovo mėn. 11 d. sąrašo knygas ir lygindama su dabar išlikusiomis knygomis, P. Kennedy Grimsted savo patogumui naudojo ištisinę numeraciją minėtame sąrašė, nors jame knygų numeriai rašomi kaskart iš naujo pagal jų priskyrimą kokiai nors atskirai knygų grupei, pavyzdžiui, Aleksandro Jogailaičio, Žygimanto Senojo, Lenkijos karalienės Bonos Sforcos knygoms. Ji originalius numerius nurodė skliausteliuose. LM 226-oji knyga identifikacijos lentelėje yra 25 (20) (*The „Lithuanian Metrica“ in Moscow and Warsaw: Reconstructing the Archives of the Grand Duchy of Lithuania. Including An Annotated Edition of the 1887 inventory compiled by Stanisław Ptaszyci* (toliau – *The „Lithuanian Metrica“ in Moscow and Warsaw*), [prep. by] P. Kennedy Grimsted with the collaboration of I. Sułkowska-Kurasiowa, Cambridge, 1984, p. A-93).

⁴ *Описание книг и актов Литовской Метрики* (toliau – *Описание книг и актов Литовской Метрики*), составил С. Л. Пташицкий, Санкт-Петербург, 1887, с. 114; *The „Lithuanian Metrica“ in Moscow and Warsaw*, p. A-68, A-93.

⁵ Archiwum Główne Akt Dawnych (toliau – AGAD), Sumariusz Metryki Litewskiej. Pagal žr. *The „Lithuanian Metrica“ in Moscow and Warsaw*, p. A-40.

⁶ AGAD, Archiwum Publiczne Potockich.

sprendimu karaliaus kabineto sekretoriui, žinomam to meto poetui ir rusų kalbos vertėjui Antanui Korvinui Kosakovskiui, buvo pavesta padaryti 62 ankstyviausių LM knygų transkripciją lenkiškomis raidėmis⁷. LM-226 knyga taip pat buvo perrašyta ir šiuo metu antrinė kopija saugoma Vyriausiąjame senųjų aktų archyve⁸. 1786–1787 m., vadovaujant metrikantui Gžegožui Kačanovskiui, visos LM knygos buvo sudėtos pamečiui, iš naujo įrištos ir į kiekvieną jų buvo įklijuotas spausdintas titulinis lapas, sudaryti dokumentų registrai lenkiškomis raidėmis⁹. Dėl nežinomų priežasčių LM-226 knygoje kopijoje šios įklijos nėra. 1787 m. buvo sudarytas naujas knygų aprašas, kuriame publikuojama knyga išlaikė 22 numerį¹⁰. Galbūt šis skaičius įrašytas LM-226 knygos kopijos registro 1 lapo kairiajame viršutiniame kampe, nes dokumentų tekstai turi atskirą paginaciją¹¹.

Tai, kad po Trečiojo Abiejų Tautų Respublikos padalijimo LM knygos buvo išvežtos į Sankt Peterburgą, buvo lemtingas naujas LM archyvo istorijos tarpsnis, nes natūraliai susiklosčiusi LM kanclerių ir vicekanclerių knygų skirstymo tvarka Sankt Peterburge buvo pergrupuota pagal Lenkijos Karūnos Metrikos pavyzdį. Tai liudija 1798 m. Jegoro Kiršbaumo parengtas inventorius, kuriame ši knyga buvo priskirta Teismų bylų knygų grupei (*Судные дела и протоколы*) ir gavo 7 numerį¹². Šią signatūrą ir knygos rūšį įtvirtino Stanislovas Ptašyckis¹³. Ji išliko XIX–XX a. pirmoje pusėje¹⁴. 1952 m. tuometiniame Sovietų Sąjungos centriniame valstybiniame senųjų aktų archyve Maskvoje pernumeravus visus LM fondo (f. 389) vadinamuosius saugojimo vienetus, ši knyga gavo naują bendrosios numeracijos nr. 226. Dabar ji saugoma Rusijos valstybinio senųjų aktų archyvo (*Российский государственный архив древних актов*) 389 fonde: aprašas 1, dalis 1, saugojimo vienetas 226 (l. 58v)¹⁵.

Paleografinės pastabos. LM-226 knyga parengta spaudai iš 1959 m. padaryto mikrofilmo, saugomo Lietuvos istorijos instituto Rankraščių skyriuje mikrofilmų fonde (*Lietuvos Metrika*). Pasitikrinta su Lietuvos valstybės istorijos archyve saugomu kitu laiku, 1964 m., padarytu LM-226 knygos mikrofilmu (LVIA, mikrofilmai, Lietuvos Metrika (F. 389), b. 226). Neturėdami galimybės dirbti su knyga *de visu*, publikacijoje vengėme piktnaudžiauti paleografinėmis pastabomis, nes netikslūs komentarai nė kiek neprisideda prie didesnio publikacijos informatyvumo¹⁶. Tad tolesnės paleografinės pastabos apie rankraštį yra minimalios ir daugiau skirtos paaiškinti kai kuriuos tekstų publikavimo aspektus, susijusius su grafinių rankraščio ypatybių perteikimu.

Paginacija. Knyga kopija turi XVIII a. sudarytą transliteruotą lenkiškomis raidėmis dokumentų registrą, turintį atskirą paginaciją arabiškais skaitmenimis (l. 1–2v). XVI a. pabaigos knygos

⁷ R. Šmigelskytė-Stukienė, Kelionių XVIII a.: Lietuvos Metrika tarp Vilniaus, Varšuvos ir Sankt Peterburgo, A. Dubonis, D. Antanavičius, R. Ragauskienė, R. Šmigelskytė-Stukienė, *Susigražinant praeitį*, p. 179.

⁸ AGAD, Metryka Litewska. Transkrypcje, kn. 201, s. 151–373.

⁹ R. Šmigelskytė-Stukienė, Kelionių XVIII a.: Lietuvos Metrika, p. 183.

¹⁰ AGAD, Sumariusz Metryki Litewskiej. Pagal žr. *The „Lithuanian Metrica“ in Moscow and Warsaw*, p. A-40.

¹¹ LM, kn. 226, l. 1(1) (dokumentų tekstų paginacija).

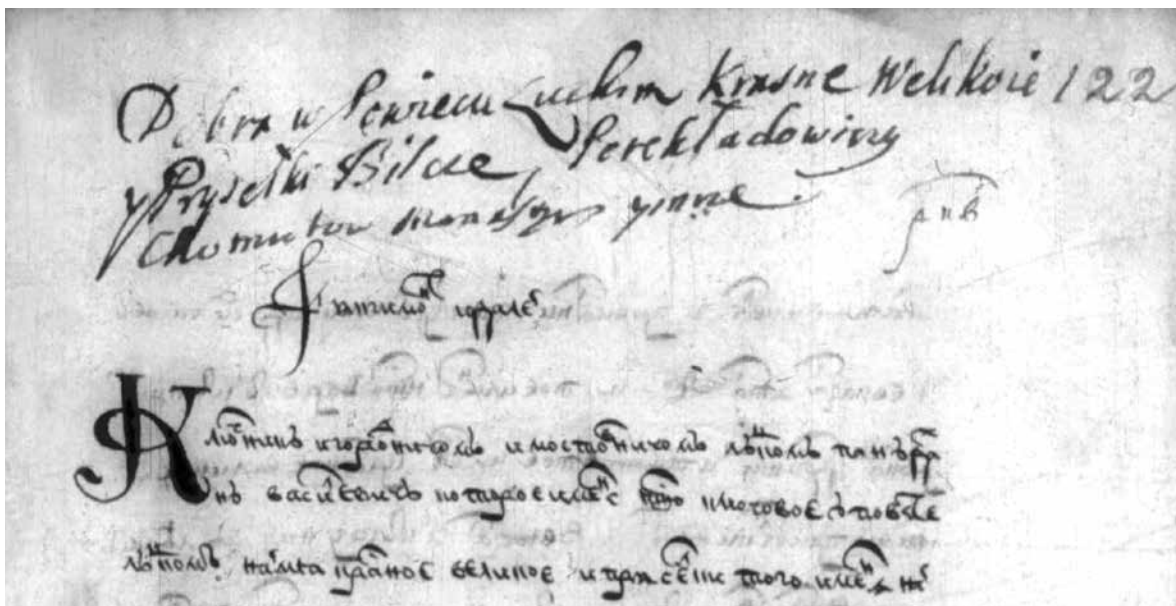
¹² *Книга посольская Великого Княжества Литовского*, изд. М. Оболенский и И. Данилович, Москва, 1843, часть 1, с. 401. Šio inventoriaus archyvinį aprašymą žr. *The „Lithuanian Metrica“ in Moscow and Warsaw*, p. A-32. Pateiktame sąraše Žygimanto Senojo valdymo laikotarpiu sudarytų B. 2. *Судные дела и протоколы* knygų grupėje prie 7 knygos numerio yra nurodyta chronologija 1529–1534 m. bei lapų skaičius 139.

¹³ *Описание книг и актов Литовской Метрики*, с. 114: „7/22. 1529–1534. Решения королевские (139 л.)“.

¹⁴ Ten pat, p. 12–20; E. Banionis, Įvadas, *Lietuvos Metrika (1427–1506). Knyga Nr. 5. Užrašymų knyga 5* (toliau – LM-5), parengė E. Banionis, Vilnius, 1993, p. 29–32.

¹⁵ Prieiga per internetą: http://rgada.info/poisk/index2.php?str=389-opis_1-1&opisanie [žiūrėta 2018 01 25]

¹⁶ Turime omenyje Aliksandro Hrušos kryptingą darbą ir kritiką didinant istorijos šaltinių publikacijų informatyvumą pasitelkus pagalbinių mokslų (paleografijos) metodus: A. I. Груша, Шляхі і способи павышэння крыніцазнаўчай інфарматыўнасці выданняў кніг Метрыкі ВКЛ, *Актуальныя пытанні вывучэння і выдання Метрыкі Вялікага Княства Літоўскага. Матэрыялы міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі (Мінск, 11–12 лістапада 2003 г.)*, Мінск, 2005, с. 63–69.

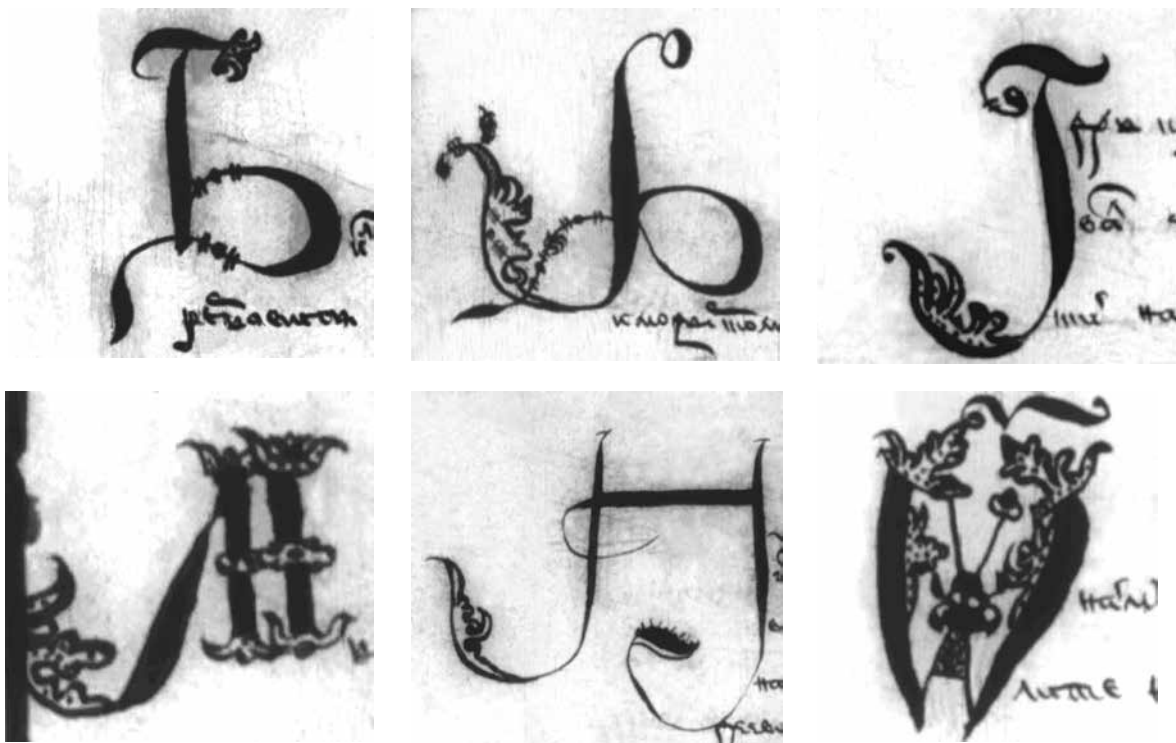

1 pav. LDK instigatoriaus Mikalojaus Puzelievskio 1623 m. įrašyta dokumento antraštė (l. 122)

kopijos dokumentų tekstai turi originalią paginaciją kirilica (лист *a* – *плф*) ir vėlesnę, šalia įrašytus arabiškus skaitmenis su recto/verso (rankr. об. – *оборотный*) žymėjimu (l. 1–139v). Kaip įprasta, publikacijoje nurodomos abi paginacijos, o senoji kirilica pakeista arabiškais skaitmenimis ir rašoma skliausteliuose. Papildomi tušti lapai, primarginti įvairių asmenų pastabomis, žymėti raidėmis – prieš registrą 2 lapai (l. [0^a] || [0^av], [0^b] || [0^bv]) ir 2 lapai knygos kopijos gale [140^a] || [140^av], [140^b] || [140^bv].

Braižai. XVI a. pabaigos knygą kopiją, jos rusėniškus dokumentų tekstus perrašė vienas rusėnų kopijuotojas (I br.). Rusėniškas antraštes tvarkė kitas raštininkas (II br.), publikacijoje jos išskirtos pajuodintu šriftu ir nežymėtos pastabomis apie braižo numerį. Jos buvo įrašomos vėliau į pirmųjų dviejų paliktus tarpus tarp dokumentų. Dėl nežinomų priežasčių knygos kopijos antraščių įrašymo darbas nutrūko rankraščio 31 lape (dokumentas nr. 32), po to liko tušti tarpai. Galima daryti prielaidą, kad vargu ar egzistavo šios knygos kopijos dokumentų rusėniškas registras. Beje, pats instigatorius Mikalojus Puzelievskis 1623 m. paliko įprastų savo įrašų knygos dokumentų tekstų pradžioje (l. 1: *Spraw początek instigator*) ir pabaigoje (l. 139v: *Koniec xiąg Mikolej Puzeliewsky instigator W(ielkiego) X(ięstw)a Lit(ewskie)go*) (žr. knygos pirmo ir ketvirto viršelio iliustracijas). Jis, pastebėjęs, kad nėra sukurta antraščių, pats sukūrė ir savo ranka įrašė kelias antraštes: l. 121 (nr. 93), l. 122 (nr. 94) ir l. 125v (nr. 97) (1 pav.).

1786–1787 m. įrišant knygas iš naujo, raštininkai sukūrė naują dokumentų registrą lenkiškomis raidėmis transliteruodami pirmąsias 32 antraštes ir kiek pakeisdami tekstus (2 antraštes iš viso praleido), o kitiems dokumentams sudarė naujas. Dar prieš šį darbą XVIII a. turėjo būti sukurtos, taip pat lenkiškais rašmenimis, antraštės ir įrašytos į paliktus tuščius tarpus. Taip manyti leidžia tas faktas, kad registras yra daug nuoseklesnis ir pilnesnis, be to, skiriasi braižai. Antraštės pradėta įrašinėti nuo dokumento nr. 33, be antraščių liko nr. 40, 42.2, 48, 49–49.4, 54, 57, 74 dokumentai, o nuo nr. 77 iš viso nutrūko darbas. Kartais antraštės buvo įrašomos mechaniškai, turbūt pagal jau iš anksto sudarytą jų sąrašą, nes nurašant keliose vietose buvo peršokta per vieną dokumentą į priekį, ir toks antraščių ir dokumentų tekstų neatitikimas buvo pastebimas tik po kelių dokumentų. Kadangi šių XVIII a. antraščių būta nemažo skaičiaus, nusižengdami įprastinei Archeografijos

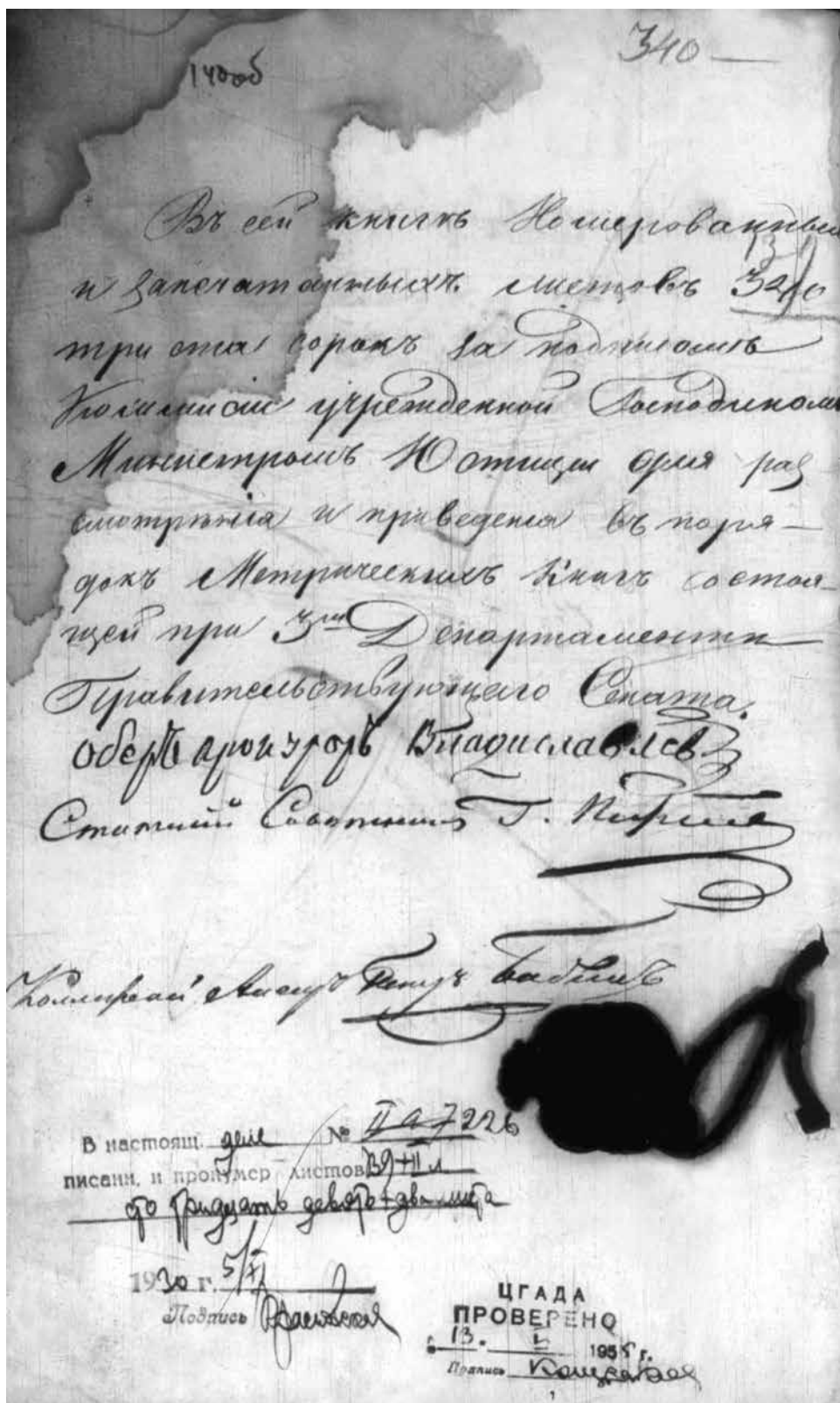

2 pav. XVI a. pabaigos LM-226 knygos kopijos dekoruotos inicialinės raidės
Б (l. 106v), **В** (l. 78v), **Г** (l. 104v), **М** (l. 115), **Н** (l. 127v), **Ц** (l. 101v)

skyriaus leidybinei praktikai, jas palikome tekste, nekėlėme į pastabas. Be to, skaitytojų patogumui pakeitėme („įtaisėme“) antraščių eiliškumą atsižvelgdami į dokumentų tekstus, o pakeitimus pažymėjome pastabose. Šių XVIII a. antraščių grafikai pažymėti suteikėme br. III numerį. Laikantis nuoseklumo principo, teko į tekstą įrašyti vieną, dar kita ranka (IV br.) įrašytą, XVIII a. lenkiškais rašmenimis antraštę (l. 128v, nr. 98.3) ir dvi neaiškios chronologijos kirilica rašytas antraštes: viena, (br. V) XVII a. l. 7v. (nr. 6.1), ir kita, (br. VI) XVIII a. (?) l. 133v. (nr. 99). Visos minėtos antraštės taip pat pajuodintos.

Initialai. LM-226 knygos kopijos kopijuotojai rado laiko meniniams savo polinkiams atskleisti rašydami inicialines raides (2 pav.): **Бил** (l. 1; 106v; 139); **Велеможному, Воеводе** (l. l. 48; 78v); **Г(о)с(по)д(арь)** (l. 104v; 113); **Мы** (l. 115); **Наяснешыи** (l. 127v); **Ѡзнаимуюмъ** (l. 7v; 101v; 116; 120). Paprastas inicialines publikacijoje pajuodiname, o šios pajuodintos ir parašyta pastaba, kad „inicialinė raidė dekoruota“.

Istorikas tiesiogiai *de visu* gali patirti ir įvertinti būtent to laikotarpio – XVI a. pabaigos – kanceliariinės katalogavimo, sisteminimo ir archyvavimo minties raišką per knygos kopijos materialinę formą: taisyklinga raidžių grafika, atskiri knygos dokumentai aiškiai vienas nuo kito atskirti, su vienodomis paraštėmis, su parengtomis antraštėmis, su dokumentų registrais, sudarytais „greitesniam dalykų suradimui“, arba nesudarytais – LM-226 knygos atveju galėjo ir nebūti. Visi šie dalykai, dėl kurių patogų surasti dokumentus ir juos skaityti, gerai atskleidžia XVI a. pabaigos LDK kanceliarijos archyvinę mintį, požiūrį į konkrečios knygos dokumentų vertę to laiko LDK teisiniam gyvenimui. XVIII a. knygos aktualumą rodo intensyvių paieškų pėdsakai raštininkų marginalijose – deja, pavyko iššifruoti tik dalį jų, o rezultatai pateikti registro ir dokumentų tekstų nuorodose. Rankraštyje atsispindėjo ir didžioji archyvo XVIII a. pertvarka – pritaikymas tam laikui: sudarytas

3 pav. XVI a. pabaigos LM-226 knygos kopijos pridėtinis lapas su carinės Rusijos valdančiojo senato departamento tarnybiniu įrašu (l. 140v)

Ц Г А Д А

ОФЦУ (РСО)

ФОНД № Митовская метрика

В НАСТОЯЩЕ й кн. № 226

пронумеровано листов 139 + 2 = 141

Литерные: _____

Пропущены: _____

Чертежи: _____

Ц Г А Д А

ПРОВЕРЕНО

14. Х 1955 г.

Подпись Колесников

пр. 21.11.55. / Левиз

Ц Г А Д А

ПРОВЕРЕНО

16. И 1956 г.

Подпись Колесников

пр. 19.11.56 / Левиз

16/8-57. Колесников

naujas registras lenkiškomis raidėmis, sukurtos ir įrašytos papildomos dokumentų antraštės. Be to, visa knyga transkribuota lenkiškais rašmenimis. Tačiau šie LDK kanceliarijos „praktinės archyvistikos“, archyvo tvarkymo, panaudojimo istorijos XVII–XVIII a. tarpiniai turi daug baltų dėmių¹⁷, tad čia pagal paleografinius požymius daromos prielaidos dėl aptariamų knygos kopijos sudarymo ir tvarkymo istorijos turi būti traktuojamos kaip darbinės hipotezės. Galų gale XIX a. metrikantų (3 pav.; l. 140v) ir XX a. archyvarų pažymos (4 pav.; l. 140bv) yra tiesioginiai dabartinio archyvinio fondo nr. 389 istorijos liudininkai.

Knygos rūšies problema. Knygos sandara ir turinys. Publikuojama knyga kopija neturi amžininkų sukurtos antraštės, tikriausiai ji neišliko, o dokumentų tekstų įrašuose praleistos raštininkų parašų imitacijos iš viso ją padaro anonimišką. Todėl jos priskyrimas kuriai nors LM knygų serijai (rūšiai) pirmiausia yra istorikų, o ne istorijos šaltinį sukūrusių amžininkų darbo rezultatas. Šiuo atveju reikalinga išlyga, kad jau 1623 m. LDK kanceliarijos knygų kopijų aprašuose publikuojama LM-226 knyga apibūdinta kaip „Žygimanto Pirmojo teismų ir kitų įvairių raštų knygos“ (*Księgi sądow je[go] k[rólewskiej] m[o]s[ci] Zygmunta Pierszego i inszych listow roznych od roku 1529 do roku 1534*). Kaip minėta, XVIII a. pabaigoje ši knyga taip pat priskirta „Teismų bylų ir protokolų“ knygų grupei (*Судные дела и протоколы*). Tokia knygos klasifikacija įtvirtinta S. Ptašyckio LM apyraše: 7-oji teismų bylų knyga (*Книга судных дел*) (1529–1534), pridėtas ir patikslinamasis apibūdinimas, kad tai „karaliaus (teismo) sprendimai“ (*королевские решения*)¹⁸. Kad ir kaip ten būtų, šiuolaikiniai Aliksandro Hrušos LDK kanceliarijų knygų tyrimai patvirtino publikuojamos knygos atveju senųjų klasifikacijų teisingumą. Remdamasis savo suformuluotais kriterijais, jis LM-226 knygą priskyrė sąlyginei „teismų reikalų knygų“ (*книги судовых справ*) grupei, susijusiai su valdovo teismo veikla¹⁹. A. Hrušos teismo reikalų knygų klasifikavimo ir identifikavimo darbas susilaukė kritikos – kiek įmanoma nuspėti iš lakoniškos kritinės pastabos, kad nepaisyta „aktų įvairovės“, būdingos aptariamai knygų rūšiai, problemos²⁰. „Aktų įvairovė“ yra į teismo reikalų knygas įrašyti kitokio profilio dokumentai, privilegijos, suteiktys, patvirtinimai, kurių vieta lyg ir turėtų būti kitos rūšies knygoje. Irenos Valikonytės pagrindinė tezė: objektyviai matoma aptariamo laikotarpio LDK kanceliarijos teismų reikalų knygoje buvusi „organizuota sisteminga įvairovė, kurią veikė intensyvėjanti rašto kultūra, ir valdovo bei jo administracijos funkcijų neišsikristalizavimas“²¹. Tai iš esmės yra ginčas dėl teismo reikalų knygų pobūdžio, o tai neturėtų trukdyti sutarti dėl vienos ar kitos knygos priskyrimo šiai rūšiai. Gaila, I. Valikonytė neanalizavo LM-226 knygos ir jos neidentifikavo. Vis dėlto kalbame apie istorikų sukurtas ir vartojamas kategorijas bei jų konkretų pritaikymą klasifikuojant anoniminių kanceliarijos knygą, tad būtų neprošal išgryninti kriterijus ir požyrių kuriamas perspektyvas klasifikuojant pačią publikuojamą knygą ir jos dokumentus bei įrašus.

Abu istorikai sutinka dėl valdovo teismo institucijos esminės svarbos apibrėžiant kanceliarijos knygų, priskiriamų teismo reikalų rūšiai, turinį, kartu konstatuojant glaudžią kanceliarijos raštininkų

¹⁷ D. Antanavičius, Iš Lietuvos Metrikos struktūros, tvarkymo ir kontrolės problemų, A. Dubonis, D. Antanavičius, R. Ragauskienė, R. Šmigelskytė-Stukienė, *Susigrąžinant praeitį*, p. 116–147.

¹⁸ *Описание книг и актов Литовской Метрики*, c. 114.

¹⁹ A. Груша, *Канцелярия Вялікага княства Літоўскага 40-х гадоў XV – першай паловы XVI ст.* (toliau – *Канцелярия Вялікага княства*), Мінск, 2006, p. 106.

²⁰ I. Valikonytė, W poszukiwaniu modelu układu najstarszych ksiąg spraw sądowych Metryki Litewskiej, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos šaltiniai. Faktas. Kontekstas. Interpretacija*, Vilnius, 2007, p. 98, pastaba 3: „przy czym wątpliwe, czy próby tego ostatniego [A. Hruša], postulującego wyodrębnienie „czystych“ ksiąg sądowych można uznać za rzetelne i umotywowane“. Nurodytas panaudotas straipsnis: A. Груша, Асаблівасці вядзення кніг Метрыкі Вялікага княства Літоўскага 30–40-ых гадоў XVI стагоддзя, *Архівы і справаводства*, № 4, 2001, c. 102, 105. Šis straipsnis tapo knygos apie LDK kanceliariją skyriaus 5.3.3 pagrindu, žr.: A. Груша, *Канцелярия Вялікага княства*, c. 108–113. Plg. A. Hrušos kritinės pastabos dėl I. Valikonytės išvadų LM 227-osios knygos įvade, žr. ten pat, p. 105.

²¹ I. Valikonytė, W poszukiwaniu modelu, p. 111.

sąsają su šia institucija²². A. Hrušos skaičiavimais, teismo dokumentai sudarė LM-226 daugiau nei 50 %²³. Jis nedetalizavo, kokie būtent dokumentai priskirtini teismo institucijai, ir kiekybinės (procentinės) vertės kriterijaus galiojimo sąlygų neaprašė. Galima tik spėti, kad pakako < 50 % knygos rūšiai identifikuoti²⁴. Šiuo klausimu I. Valikonytė yra daug konkretnė. Ji detalčiai aprašė ir sukūrė lietuvišką terminiją teismo dokumentams LM knygoje²⁵. Palyginkime šios istorikės išanalizuotą teismo dokumentų repertuarą su publikuojamos LM-226 knygos turiniu:

1) valdovo (ir kartu su LDK Ponų taryba) teismo sprendimai (dekretai) arba rusėniškų šaltinių terminija – „teismo raštai“ (*листы судовые*). Tai valdovo kanceliarijos išduotų dokumentų nuorašai (įrašai nr. 1.3, 8, 49.5, 68–70, 78, 102);

2) svarstyto bylos protokolas, vadintas tiesiog byla (*справа*), formuluojamas kaip įrašas į knygas atminčiai (*господарь казал про память записати в книгу*). Šie įrašai turiniu iš esmės buvo panašūs į „teismo raštus“, tačiau skyrėsi formuliariu bei skirtingomis teisinio funkcionavimo sąlygomis. Įrašo atminčiai formos atveju jo vienintelis teisės šaltinis yra kanceliarijos knyga, o „teismo raštų“ – du: išduotas dokumentas ir jo nuorašas knygoje. Svarstytų bylų protokolų LM-226 knygoje yra tik vienas – nr. 88, kito, nr. 82, išliko tik pradžia;

3) įvairūs specifinius teismo poreikius atitinkantys įrašai atminimui, kuriuos, kaip teigia I. Valikonytė, sudėtingiausia klasifikuoti²⁶. Tarp jų išskirti bylos nagrinėjimo „atidėjimai“ (*отложение/преложение sprawy/року*) (nr. 15), „pasirengtinės“ (*пильность*) bylinėtis, kai viena bylininkų šalis, neatvykus kitai šaliai, stengėsi tai pranešti valdovo teismui ir užfiksuoti raštu (įrašai nr. 20, 22, 63). Papildomai prie minėtų įrašų dar galima pridėti įrašą apie valdovo teismo laiko paskyrimą (nr. 33) bei įrašą apie valdovui deklaruotą vieno asmens įsipareigojimą (*вспоминался*) laikytis skolos grąžinimo terminų (nr. 55), o tai, remiantis I. Valikonytės terminija, būtų galima vadinti „primintine“;

4) svarbią dokumentų dalį, anot I. Valikonytės, „sudarė aktai, reikalingi sėkmingam pačios bylos nagrinėjimui, būtent būtini teisėjams“. Jau visiškai galiojant 1529 m. Pirmajam Lietuvos Statutui, prioritetas buvo teikiamas rašytiniams įrodymams. Kaip pateikti įrodymai bus atspindėti bylos svarstymo protokole, priklausė nuo teisėjo įsakymo ir raštininko patirties bei teisenos suvokimo: vieni įrašydavo *in extenso* pačiame sprendime, kitiems pakako jų paminėjimo arba trumpo atpasakojimo, dar kiti tokius dokumentus perrašydavo tam specialiai skirtoje tos pačios knygos dalyje (pavyzdžiui, pabaigoje). Publikuojamos LM-226 knygos duomenys papildo I. Valikonytės pateiktą sąrašą dar vienu įrodymų įrašymo būdu. Tam būdai pažymėti pritaikėme jau kai kuriose Lietuvos istorijos instituto publikuotose LM knygoje taikytą „grupinės“ numeracijos principą (1, 1.1, 1.2 ir t. t.)²⁷. Pavyzdžiui, LM-226 knygoje įrašyti dokumentai nr. 1.1 (1529 04 18) ir nr. 1.2 (1531 03 20)

²² I. Valikonytė, Teismo dokumentų Lietuvos Metrikoje repertuaras: rašto ir teisinės kultūros aspektai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVI a. pirmojoje pusėje (toliau – Teismo dokumentų Lietuvos Metrikoje repertuaras), *Istorijos šaltinių tyrimai*, t. 2, sudarė A. Dubonis, Vilnius, 2010, p. 111.

²³ А. Груша, *Канцелярия Вяликага княства*, p. 106.

²⁴ Plačiau žr.: L. Karalius, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kanceliarijos knygų rūšys (1522–1540): kaita ir tęstinumas (toliau – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės), *Istorijos šaltinių tyrimai*, t. 6, sudarė A. Dubonis, 2018, p. 11–64.

²⁵ I. Valikonytė, Teismo dokumentų Lietuvos Metrikoje repertuaras, p. 109–124.

²⁶ Ten pat, p. 117, nuoroda 49.

²⁷ Pasiuntinybių medžiagos įrašymo specifikai pažymėti Egidijus Banionis buvo specialiai sukūręs „grupinę“ numeraciją (5., 5.1., 5.2. ir t. t.) (*Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 5 (1427–1491). Užrašų knyga 5*, parengė ir pratarmę bei komentarus parašė E. Banionis, Vilnius, 1993), kuri buvo griežtai sukritikuota maskviečių kolegų, visiškai nesuvokus jos tikslingo naudojimo aplinkybių (М. Е. Бычкова, О. И. Хоруженко, *Современные принципы издания кириллических документов Литовской метрики, Труды Института Российской истории*, вып. 8, Москва, 2009, с. 70–86). LDK pasiuntinybių dokumentikai ta pati „grupinė“ numeracija tikslingai pritaikyta LM-7 knygoje (*Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 7 (1506–1539). Užrašų knyga 7*, parengė I. Ilarienė, L. Karalius, D. Antanavičius, Vilnius, 2011), o teismų reikalų knygų dokumentikai – LM-15 (*Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 15 (1528–1538). Užrašų knyga 15*, parengė A. Dubonis, Vilnius, 2002) ir LM-19 (*Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 19 (1535–1537). Užrašų knyga 19*, parengė D. Vilimas, Vilnius, 2009) knygoje.

buvo panaudoti sudarant 1532 02 20 valdovo teismo sprendimą (nr. 1.3). Galima pagrįstai teigti, kad norint nustatyti dokumentų nr. 1.1 ir nr. 1.2 įrašymo į šią knygą datą, reikėtų vadovautis paskutiniojo dokumento nr. 1.3 data. **Todėl LM-226 knygos formavimo pradžia reikėtų laikyti ne visur nurodomą 1529 m. datą, o 1532 m. vasario 20 d.** Tai ir padarėme vietoje tradicinės 1529 m. nurodę 1532 m. datą titulinėje publikacijos dalyje. Šią skirtį tarp įrašymo į knygas ir dokumento sudarymo (originalo) datos, vadinamųjų „teismo reikalų“ knygų ypatybę, būtina įsisąmoninti. Publikuojant LM-227 (8-ąją teismų bylų) knygą, Aktų geografijos ir datavimo lentelėje specialiai buvo išskirti du stulpeliai: įrašymo į knygą data ir pirminė parašymo data²⁸. Minėta LM-226 knygos įrodymų įrašymo praktika ne vienietinė: dokumentai nr. 42.1 ir 42.2 tokiu pat būdu susiję su valdovo išduotu įsakymu (mandatu), įrašytu nr. 42.3; dokumentai nr. 49.1–49.4 susiję su valdovo sprendimu, įrašytu nr. 49.5. Paskutiniu atveju išliko net speciali originali (ne knygų kopijų) antraštė (nr. 49), kad įrašytus „raštus“ atnešė Vosiliškių bajorai Kvintičiai, o po to kiekvienas dokumentas sunumeruotas vėl originaliomis antraštėmis (*то другой лист Квинтичов; то третий лист Квинтичов* ir t. t.). Tokių antraščių specialiai nejuodinome norėdami jas atskirti nuo vėlesnių antraščių – XVI a. pabaigos knygos kopijos perrašinėtojų bei XVIII a. metrikantų darbo. Dar antraštėms specialiai suteikėme atskirą įrašo numerį, kad būtų galima nurodyti apytikslį įrašymo laiką ir šitaip atskirti nuo įrašyto dokumento datos. Toks yra Vitebsko vaivados Ivano Jurjevičiaus Hlebavičiaus atneštų dviejų dokumentų kopijų įrašas: po originalia antrašte (nr. 6 po 1532 02 –) įrašyta Ldk Kazimiero Jogailaičio 1448 m. suteiktis Žemaitijos seniūnui Kontautui (nr. 6.1) ir šio seniūno „raštas“ (*зрaмoтa*) savo tarnui Eitučiui (nr. 6.2, 1448 11 04/1453). Panašiu laiku įrašyta atnešta į kanceliariją „kopijos įrašymui“ (nr. 7 po 1532 02 –) Žygimanto Senojo 1529 m. privilegija, kuria Mstislavlio pilis suteikta valdyti Jurijui Jurjevičiui Zenavičiui (nr. 7.1). Paskutiniu aptariamos praktikos atveju tarp 1534 m. įrašų įrašyta serija dokumentų (nr. 98.1–98.3; 1531–1532), susijusių su teisiniu ginču tarp kunigaikščio Iljos Ostrogiškio ir Voluinės žemionių Kirdėjevičių, neturi jokios originalios antraštės, bet įrašymo laikas, remiantis gretimais knygos įrašais, sutampa su abiejų šalių bylinėjimosi laiku (1534 m. sausio–kovo mėn.) dalyvaujant valdovui²⁹. Kadangi nėra originalios antraštės, šiuo atveju įrašymo datos klausimas aptartas tik tų dokumentų pastabose (žr. Pastabos). Kartais tokia grupavimo praktika nesivadovauta: 1529 07 24 datuotas Žygimanto Senojo patvirtinimas Karpui Jesifovičiui įrašytas nr. 59, o pats 1533 02 24 valdovo teismo sprendimas, kuriame šis dokumentas yra minimas, įrašytas nr. 70. Vienas komisorių laiškas (nr. 5, 1532 02 02) valdovui, tiesiogiai susijęs su ką tik minėta įrašų grupe, įrašyta 1534 m. (nr. 98.1–98.3), yra įrašytas tarp LM-226 knygos 1532 m. pradžios įrašų. Čia turbūt atspindi skirtingi dokumentų keliai iki kanceliarijos raštininkų. Daug sudėtingiau yra nuspręsti, ar įrašyti dokumentai priskirtini įrodymų kategorijai, kada jų datos neatitinka įrašų chronologinės sekos bei bendro knygos formavimo – 1532 m. vasario mėn. ir 1534 m. gegužės mėn. – laikotarpio ir nėra nei originalios motyvuojančios antraštės, nei kitų duomenų apie jų poreikį siekiant pagrįsti kokį nors priimtą sprendimą. Toks 1531 09 28 mandatas (nr. 3), kuriuo pranešama Ovručo pilies valdytojui apie valdovo suteiktą jo jurisdikcijai priklausančiam dvaro balnininkui. Jis yra tarp 1532 m. vasario mėn. įrašų. Panašiu laiku įrašytas 1531 05 20 valdovo teismo sprendimas dėl Bresto žydų ir miestiečių krikščionių bylos (nr. 8).

²⁸ S. Lazutka, I. Valikonytė, J. Sinkevičiūtė, Įvadas, *Lietuvos Metrika (1533–1535). 8-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija)*, spaudai parengė I. Valikonytė, S. Lazutka, N. Šlimienė ir kt., Vilnius, 1999, p. X–XII, LXI–LXIX (lentelė).

²⁹ 1534 m. sausio–kovo mėn. valdovas svarstė kunigaikščio Iljos ir Kirdėjevičių ginčus, tuose įrašuose minimi komisorių laiškai (LM-226 knygos nr. 98.2 ir 98.3), ankstesnis kunigaikščio Konstantino Ivanovičiaus Ostrogiškio teismo sprendimas, žr. LM-227, p. 99–100, nr. 190 (1534 01 14); ten pat, p. 112–113, nr. 237 (1534 03 18; 1534 03 19). Valdovo ir LDK Ponų tarybos teismo sprendimas dėl įeigų į Senos dvaro girią, žr.: LM-15, p. 287–289, nr. 223 (b. d., b. v. [1534]).

Tai tiek pavyko surasti valdovo teismo institucijos dokumentikos remiantis I. Valikonytės straipsnyje apibrėžtais kriterijais. Radome 33 įrašus iš 113. Vadinasi, apie 30 %. Suprantama, LM-226 knygoje galima rasti dokumentų ar įrašų, dėl kurių nors priežasčių neaprašytų I. Valikonytės straipsnyje, kuriuos ji anksčiau grupavo į „kitokius dokumentus, atspindinčius valdovo-teisėjo funkcijas“³⁰. Dėmesį patraukia įvairiausi valdovo įsakymai, pavedimai, instrukcijos, vadinamos „komisijomis“ (*комисия, комисийный лист*), teisėjams-komisoriams išspręsti bylas vietoje, pranešimai (aplinkraščiai) pavaldiniams dėl įvairių teisinių reikalų – valdovo raštai, surašyti mandato forma, kaip šį terminą vartojo K. Jablonskis³¹. Bet čia jau pamažu nyksta valdovo teismo institucijos dokumento sąvokos aiškumas. Vienur aiškesnė sąsaja su šia institucija, kitur prasideda abejonės: šaukimas į valdovo teismą (nr. 11), teismo laiko ir teisėjų skyrimas (nr. 76, 100, 101), instrukcijos (komisijos) valdovo paskirtiems teisėjams-komisoriams (nr. 16, 27, 30, 37, 42.3, 66, 74), teisėjų-komisių laiškai valdovui apie bylos nagrinėjimą (nr. 5), pavedimai ištirti ir įvykdyti teisingumą valdinių skundų valdovui pagrindu (nr. 23, 43, 53, 60, 79, 83, 91, 94), pranešimai apie priimtus valdovo sprendimus bei įsakymai jų laikytis grasinant laidu (nr. 19, 25, 35, 36, 38, 39, 41, 44, 45, 50, 51, 58, 62, 64, 65, 79, 87, 91, 96, 99). Paskutinių dviejų mandatų rūšių atveju galbūt geriau tiktų bendresnė teisingumo vykdymo samprata³². Sustojus ties šia riba, knygos dokumentų priklausymas teismo sferai jau aiškiai pranoksta A. Hrušos pateiktą kriterijų < 50 %. Tačiau kartu matyti skaičiavimo procentais metodo trūkumas. Atsižvelgiant į to meto politinę kultūrą, iš esmės neįmanoma tiksliai atskirti valdžios vykdymo sferų. Taigi čia reikėtų baigti svarstymus, nes pasiekiame bendro pobūdžio LDK kunigaikščio (valdovo) valdžios prigimties, statuso, prerogatyvų struktūros problematiką³³ bei dar sudėtingesnes tarpusavyje susipynusias kasdienės valdžios vykdymo institucijas: valdovas, jo dvaras, dvaro ir valstybės pareigūnai, kanceliarija ir jos raštininkai, dokumentų rūšys, kanceliarijos knygų formavimo organizacija.

„Aktų įvairovės“ problema yra daug aiškesnė dėl toliau išvardytų dokumentų ir įrašų, I. Valikonytės vadinamų „neprofiliniais“ dokumentais³⁴. Įrašas atminčiai apie valdovui atitekusius laidus už nuosprendžių nesilaikymą (nr. 73), įrašas apie Vilniaus miestiečio Erazmo pasižadėjimą sumokėti skolą valdovui už pabėgusį skolininką, už ką Erazmas perimtų to asmens palivarką prie Vilniaus (nr. 97), įrašas apie Liubošanų valsčiaus atstovų pasižadėjimą už dovanotas tuščias žemes papildomai mokėti į LDK iždą (nr. 89) ir valdovo įsakymai (mandatai) Vilniaus vaivada Albertui Goštautui kaip žydų muitininkų laiduotojui, kad jis garantuotų jų atsiskaitymą su LDK iždu bei išspręstų dėl to kylančias teises problemas (nr. 13 ir 14), – visa tai turbūt sąlygiškai vertintina kaip „fiskaliniai“ dokumentai. Yra „grynai fiskalinių“ įrašų atminčiai, pavyzdžiui, įrašas, kuriame užfiksuotos konkrečių Voluinės žydų prekybos jaučiais sumos, be to, kad duotas įsakymas dvarioniui išsireikalausiti iš jų muitą (nr. 26), ar įrašytas išmokų iš LDK iždo sąrašas (nr. 95). Įrašytos dvi privilegijos, suteikiančios laisvę nuo muitų LDK: viena pirkliai iš Italijos Florencijos

³⁰ I. Valikonytė, Įvadas, *Lietuvos Metrika (1540–1543). 12-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija)*, parengė I. Valikonytė, N. Šlimienė, S. Viskantaitė-Saviščenė, L. Steponavičienė, Vilnius, 2007, p. X.

³¹ K. Jablonskis, *Istorija ir jos šaltiniai*, sudarė V. Merkys, Vilnius, 1979, p. 288.

³² Žr.: J. Machovenko, *Teisingumo vykdymas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. Diskusiniai klausimai*, Vilnius, 2007. Būtina atkreipti dėmesį, kad sąvoka „teisingumo vykdymas“ turi būti suprantama daug plačiau, nei tai daro Jevgenijus Machovenko. Teisingumo vykdymas – tai valdovo valdžia, jos vykdymas *par excellence*, žr. A. M. Hespanha, *Paradigmes de légitimation, aires de gouvernement, traitement administratif et agents de l'administration, Les figures de l'administrateur. Institution, réseaux, pouvoirs en Espagne, en France et au Portugal 16e–19e siècle*, sous la directions de R. Descimon, J.-F. Schaub, B. Vincent, Paris, 1997, p. 19–28.

³³ E. Gudavičius, Valdovas, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra: tyrinėjimai ir vaizdai*, sudarė V. Ališauskas, L. Jovaiša, M. Paknys, R. Petrauskas, E. Raila, Vilnius, 2001, p. 740–748.

³⁴ Plg.: I. Valikonytė, Įvadas, *Lietuvos Metrika (1540–1543). 12-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija)*, parengė I. Valikonytė, N. Šlimienė, S. Viskantaitė-Saviščenė, L. Steponavičienė, Vilnius, 2007, p. XIV–XV.

miesto (nr. 67), kita – pirkliui iš Turkijos (nr. 80). Yra kelios privilegijos ir mandatai iš gausiausių kanceliarijos knygų dokumentų rūšių – žemių ir žmonių, pareigybių suteikčių (*данина*) bajorams (nr. 2, 3, 52, 61, 90, 93, 103), patvirtinimų (*потвержение*) (nr. 84, 85, 86, 92), taip pat įdomus leidimas bajorui išvykti iš LDK į Lenkijos Karalystę ieškotis laimės (nr. 75). Su Kijevo pilies statybų darbų organizavimu susiję įsakymai (mandatai) nr. 46, 47. Prie pastarųjų galima priskirti ir įrašytą sąrašą bajorų, kuriems išsiuntinėti laišakai dėl žemės tarnybos Kijevo pilyje (nr. 48).

Tarp įrašų išsiskiria įrašyti privatūs dokumentai visai be jokių originalių įrašymą pateisinančių antraščių. Ypač įdomūs vienu aspektu yra įrašyti du privatūs Brastos pavieto žemionio Jano Kopejenskio dokumentai: vienas užrašymas (nr. 12, Krokuva, 1532 04 16), o kitas – įkaitas (nr. 17, Krokuva, 1532 05 28). Abiejuose dokumentuose, sudarytuose Krokuvoje, tarp liudininkų figūruoja valdovo raštininkas Michailas Sviniuskis – tikėtinas LM-226 knygos sudarytojas. Šie dokumentai įrašyti atsižvelgiant į bendrą knygos įrašų chronologinę seką. Sudėtingos sandaros yra įrašė nr. 81 įrašytas privatus dokumentas, kuriame Jankus Maceliavičius pasižadėjo sumokėti sutartą sumą galvapinigų. Pats tekstas ir liudininkai datuojami 1522–1530 m. remiantis tarp liudininkų minimais dar gyvo „kunigaikščio Trakų vaivados“ tarnais. „Kunigaikštis Trakų vaivada“ galėjo būti tik kunigaikštis Konstantinas Ivanovičius Ostrogiškis (1522–1530†). Tačiau šis dokumentas sudarytas ir datuotas Vilniuje 1533 07 18. Ši data atitinka gretimų knygos įrašus, taigi dokumentas įrašytas į knygą panašiu laiku.

„Aktų įvairovės“ problemos kontekste kiek specifinę vietą užima valdovo, rezidavusio Krokuvoje, dalykinė korespondencija³⁵ su LDK Ponų taryba (nr. 4, 18.2., 24, 32) bei jos atstovais, tokiais kaip Vilniaus vaivada ir LDK kancleris Albertas Goštautas (1522–1539) (nr. 9, 57, 71) ar Vilniaus kaštelionas Jurgis Radvila I (1527–1541). Pastarojo pareigūno atvejis kiek išskirtinis, nes įrašyti ne tik valdovo laišakai ir raštai, išsiųsti J. Radvilai I (nr. 10, 40, 56, 77), o tokia yra visa truputį anksčiau paminėta korespondencija, bet ir jo paties laiškas valdovui (nr. 34). Įdomiausia, kad dar kaip protokolas (!) įrašyta jo atsiųsto tarnybininko audiencija pas valdovą (nr. 54), kurios pagrindu buvo išsiųstas valdovo atsakymas (nr. 56). Nors Radvilų giminės archyvų istorija kupina didelių išbandymų, išliko visas to tarnybininko Piotro Semaškos pasiuntinybės valdovui tekstas³⁶. Kadangi audiencijos protokole J. Radvilos pasiuntinybė atspindėta tik lakoniškomis pastabomis, tai ji publikuota ištisai kaip atskiras LM-226 knygos priedas (žr. Priedas). Į LM-226 knygą buvo įrašytas net trumputis „raštelis“ (*снусок*) su ginčijamo Rokitinės miško išmatavimo rezultatais (nr. 21), greičiausiai atneštas viename „voke“ su kuriuo nors J. Radvilos laišku arba jo tarnybininko. Vieno „voko“ hipotezei prielaidų reikėtų ieškoti tuo metu paplitusioje „raštelio“ (*Zettel, cedula*) praktikoje³⁷. Valdovo susirašinėjimas su J. Radvila I pasidarė intensyvesnis dėl to, kad tarp

³⁵ Dalykinės korespondencijos terminas darbinis, nes kol kas dar nėra aiškaus kriterijaus, galinčio padėti vienu ypu klasifikuoti, pavyzdžiui, laiško ir rašto skirtį, mat LDK istoriniuose šaltiniuose jie vadinti vienu terminu *лист*. M. Kromas istorijos šaltinių publikacijoje bandė sustruktūrinti korespondenciją suskirstydamas ją į „privačius laiškus“ (*письмо*), „oficialius laiškus“ – tarp aukštų pareigūnų, valdovo – Ponų tarybos narių atvejais (*послание*) ir „raštus“, mandatus (*листы*), žr.: М. М. Кром, Введение, *Радзивилловские акты из собрания Российской национальной библиотеки: Первая половина XVI в.*, сост. М. М. Кром, Москва-Варшава, 2002 (*Памятники истории Восточной Европы: Источники XV–XVII вв.*, т. 6), с. 21–22.

³⁶ Padėka kolegai Andrejui Ryčkovui, nurodžiusiam originalo archyvinės signatūras.

³⁷ Apskritai apie „cedulas“ politinėje Vakarų Europos komunikacijoje ir detalai XV a. Livonijoje žr.: J. Sternheim, Kleine Zettel, große Wirkung? Bemerkungen zur Rolle und Funktion von *caedulae inclusae* in der politischen Kommunikation zu Zeit des Rigaer Erzbistumsstreits (1480–1483), *Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung*, 66. Jahrgang, Heft 3, Marburg, 2017, S. 371–390. XVI a. pirmos pusės LDK Bonos Sforcos laiškų cedulos pavyzdys, žr.: *Elementa ad fontium editiones*, t. XXX, Pars I, ed. C. Lanckorońska, Romae 1973, s. 118–120, nr 233 (1541 05 30). Taip pat palyginimui žr. „susiųstų laiškų“ fenomeną LDK: А. Груша, Зачем документы „зашивали“? Об одной внешней форме документов в Великом княжестве Литовском в конце XIV – первой половине XVI в., *Гістарычна-археалагічны зборнік*, Мінск, 2018, т. 32, с. 164–175.

aptariamų svarbių valstybinių reikalų vis išskildavo teisinių ginčų, vykusių tarp Lenkijos karalienei Bonai Sforcai priklausiusių Žaroslavkos dvaro valdinių ir J. Radvilos I Kotros dvaro valdinių, klausimas³⁸. Šio klausimo sprendimą valdovas asmeniškai pats kuravo, o klausimo rimtumą rodo valdovo laiškų tonas, nes buvo kalbama labai rimtomis didybės įžeidimo ir įspūdingo 10 000 kapų grašių laido, paskirto J. Radvilai I, kategorijomis. Prie dalykinės korespondencijos logistikos peripetijų reikėtų priskirti įrašą apie kunigaikščio Ivano Krošinskio pareiškimą, kad jis, nešdamas LDK Ponų tarybos laišką valdovui, neturėjęs jos parengto pavietų sąrašo (registro), kurio reikėjo Kijevo pilies gynybai, nors Ponų taryba buvo rašiusi, jog tas sąrašas buvo viename „voke“ su atneštu laišku (nr. 29). Prie valdovo raštų ir laiškų logistikos tinka ir pasitaikantys prierašai prie laiškų, kuriam valdovo tarnybininkui skirta užduotis nunešti jį į LDK.

Iš dalies visą šią dalykinę korespondenciją galima būtų priskirti pasiuntinybių tarnybos medžiagai, LDK kanceliarijos pasiuntinybių knygoms, kurias yra aptaręs E. Banionis³⁹. Gaila, bet LM-226 knygos dokumentus jis praleido ir jų neklasifikavo. Būtų buvusi įdomi jo nuomonė dėl laiško Krymo chanui Saadetui Girėjui, aiškiai pasiuntinybių knygoms priskirtino dokumento, įrašyto į aptariamą knygą (nr. 18.1). Palikdami sudėtingo dalykinės korespondencijos, pasiuntinybių knygų bei teismų reikalų knygų santykio klausimo sprendimą ateities laikams⁴⁰, galime pasiūlyti atkreipti dėmesį į tai, kad minėtas laiškas yra minimas laiške LDK Ponų tarybai. Tiksliau sakant, minima, kad išsiųsto iš Krokuvos Krymo chanui Saadetui Girėjui laiško kopija persiunčiama susipažinti Ponų tarybai „tame laiške“ (*с того листа нашего копею казали списавшы в семь нашим листе до вашею милости послати*) (nr. 18.2). Būtent įrašas nr. 18.1 ir yra ta kopija, kuri buvo išsiųsta bendrame „voke“ su laišku (18.2).

Pateiktas „aktų įvairovė“ parodantis knygos dokumentų ir įrašų aprašas turi vieną didelį trūkumą. Jis paremtas istorikų iš anksto susikurtu idealiu „teismo reikalų knygų“ konstruktą net nesvarstant šio istorikų žinojimo šiuolaikinio šaltinio. Lygindamas to meto realybę su tuo konstruktą, istorikas gali daryti tokias objektyvias išvadas, kad išvardyti dokumentai ir įrašai tarsi ir neturėtų būti šioje knygoje⁴¹. Turbūt nereikia niekam priminti, kad teismo, įstatymų vykdomosios ir įstatymų leidimo valdžių atskyrimo principas buvo suformuluotas tik XVIII a. Kaip minėta, I. Valikonytė „aktų įvairovės“ problemą įvardijo kaip „valdovo bei jo administracijos funkcijų neišsikristalizavimo“ pasekmę⁴². Padaryta labai svarbi išvada, kuria pasirėmus būtų galima ieškoti kitų, korektiškesnių knygų rūšiavimo kriterijų, artimesnių pačių raštininkų, sudarinėjusių kanceliarijos knygas, supratimui. Tačiau reikia pripažinti „aktų įvairovės“ tematizavimo pranašumą, nes parodo tirtiną problemą ir – svarbiausia – puikiai supažindina istorikus su konkrečios knygos turiniu. Šios euristinės vertės neatimsi iš „neprofilinių aktų“ problemos, juk dažnas istorikas, anksčiau nesusidūręs su LDK kanceliarijų knygomis, gali per siaurai įsivaizduoti, kokia informacija gali būti fiksuojama vadinamosiose „teismo reikalų knygose“. Ši perspektyva labai tinka šiuolaikiniams informatyviems knygų ir archyvų turinio aprašams, bet mažai turi ką bendra su XVI a. LDK kanceliarijos raštininkų pasauliu, jų tiesiogiai patiriama knygų formavimo praktika, jų savitomis (kitokiomis nei istorikų), kintančiomis žiniomis, taisyklėmis ir principais. Tai tolesnių ir nuodugnesnių tyrimų užduotis. Tikslus Artūro Dubonio pateiktas situacijos apibūdinimas, kad „knygų atsiradimo modeliai galėjo

³⁸ Plačiau apie konfliktą dėl Žaroslavkos ir Kotros dvarų atribojimo žr.: G. Błaszczyk, Radziwiłł Jerzy h. Trąby (ok. 1480–1541). Prieiga per internetą: <http://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/jerzy-radziwill-h-traby-hetman> [žiūrėta 2017 11 29]

³⁹ E. Banionis, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pasiuntinių tarnyba XV–XVI a.*, Vilnius, 1998, p. 150–168.

⁴⁰ Plačiau žr.: L. Karalius, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės*, p. 11–64.

⁴¹ L. Karalius, *Lietuvos Metrikos knygų* vaidmuo Aleksandro Jogailaičio kanceliarijoje (problemos aktualumas ir tyrimo perspektyvos), *Istorijos šaltinių tyrimai*, t. 1, sudarė D. Antanavičius ir D. Baronas, Vilnius, 2008, p. 195–196.

⁴² I. Valikonytė, *W poszukiwaniu modelu*, p. 111.

būti keli, todėl nekyla abejonių, kad konkretūs atsakymai dėl Metrikos genezės, knygų atsiradimo glūdi kiekvienos senosios knygos analizėje⁴³.

Dokumentų teksto parengimo principai. LM-226 XVI a. pabaigos kopijos tekstas perteiktas pagal jau įprastus metodinius reikalavimus⁴⁴, atsižvelgiant į naujausias archeografinės leidybos pastabas⁴⁵ ir Lietuvos instituto Archeografijos skyriuje susiklosčiusią leidybinę praktiką.

Rusėniškai (*русский язык*) rašyti įrašai modernizuoti, perteikiami paraidžiui, taikantis prie dabartinės rusų kalbos abėcėlės. Pakeistos grafiškai nebevertojamos raidės: „ω“ į „o“, „e“ į „e“, „ŷ“ į „y“, „A“ į „я“. Tekste paliktos raidės „Ѣ“ ir „Ѥ“. Be to, palikta raidė „ia“, nes žymėtas ne tik „я“ (šiai turėta „A“), bet dar keli balsiai: „e“, „be“, gal ir „и“; didžiųjų raidžių atvejais „ia“ keista į „Ia“. Tačiau šių raidžių rodyklėse nerašėme. Iškeltinės raidės įkeliamos į eilutę ir pažymimos kursyvu. Žodžiai ar žodžių dalys, parašytos virš eilutės, įkeliamos į eilutę panaudojus ženklus \.../. Žodžių trumpinimai pažymėti titlais ir be jų yra išskleidžiami įterpiant trūkstamas raides lenktiniuose (...) skliausteliuose. Kitos trūkstamos raidės ar žodžiai, ar dėl rankraščio lapų pažeidimų atsiradę teksto defektai rekonstruojami, kur galima, įrašant į laužtinius skliaustus []. Dėl nenorminės to laiko rašybos ir ortografijos taisyklių sprendimuose neišvengta tam tikro nenuoseklumo. Akivaizdžios raštininkų ir perrašinėtojų padarytos klaidos dokumentų tekste nėra taisomos, rekonstruojamos teisingos formos nukeliamos į pastabas. Lygiai taip pat elgtasi ir su pakartotais bei išbrauktais žodžiais. Tačiau kai kur tekstas rekonstruojamas įterpiant žodžius pačiame tekste laužtiniuose skliaustuose. Kirilica užrašyti skaičiai rašomi arabiškais skaičiais, taip pat nežymimi kustodai.

Modernizuotas ir tekstas: jis suskirstytas sakiniiais pagal prasmę, o skyrybos ženklai sudėti atsižvelgiant į šiuolaikinės rusų kalbos skyrybos taisykles. Tiesioginė kalba sakiniuose išskirta kabliataškiais. Perrašinėtojo tekste paliktas tarpas žymimas [...]; taškų skaičius tarp laužtinių skliaustelių rodo praleistų teksto raidžių skaičių. Dokumento tekstas suskirstomas pastraipomis pagal teminius ir diplomatinis kriterijus, išskyrus valdovo patvirtinimo raštuose įrašytus dokumentus. Jie rašomi iš naujos eilutės po taško ir publikuojami be jokių pastraipų, ištisai. Pasibaigus įrašyto dokumento tekstui, dedamas taškas ir toliau iš naujos eilutės pradedamas ir tęsiamas patvirtinimo dokumento tekstas.

XVIII a. dokumentų registras sudarytas iš transliteruotų rusėniškų knygos kopijos antraščių ir to laiko pačių raštininkų kūrybos perteiktas paraidžiui, atsižvelgiant į Lietuvos istorijos instituto Archeografijos skyriuje suformuotų rekomendacijų lenkų kalba parašytiems dokumentams⁴⁶. Remiantis minėtomis rekomendacijomis buvo parengtos ir lenkiškais rašmenimis įrašytos vėlesnės XVII–XVIII a. dokumentų antraštės.

Abi išlikusios paginacijos įrašomos nusistovėjusia tvarka: naujausia arabiškais skaitmenimis priekyje, o senoji kirilica rašoma lenktuose skliausteliuose. Lapų numeriai pasviruoju šriftu įterpiami į tekstą po lapo pabaigą žyminčių dviejų statmenų brūkšnių ženklo ||. Prie lapo numerio pridėta *v* (*verso*) raidė žymi antrąją lapo pusę (vietoje rusų k. *об.*).

Nuorašų skirtybių žymėjimas ir teksto komentarai. 1985 m. išleistose Metodinėse rekomendacijose nebuvo užsiminta apie galimų nuorašų ar nuorašų ir originalų lyginimą bei skirtybių žymėjimą publikuojamose LM knygose. Numatyta galimybė publikuoti nuorašus ir originalus

⁴³ A. Dubonis, Didžioji Lietuvos Metrikos istorijos problema – knygų atsiradimas (iki XVI a. pabaigos), A. Dubonis, D. Antanavičius, R. Ragauskienė, R. Šmigelskytė-Stukienė, *Susigrąžinant praeitį*, p. 48.

⁴⁴ *Методические рекомендации по изданию и описанию Литовской Метрики* (toliau – *Методические рекомендации*), сост. А. Л. Хорошкевич, С. М. Каштанов, Вильнюс, 1985.

⁴⁵ А. Груша, *Метадычныя рэкамендацыі па публікацыі рукапісных актавых кірылічных крыніц у Беларусі (XIII—XVIII стст., перыяд Вялікага княства Літоўскага)*, Мінск, 2003.

⁴⁶ J. Drungilas, Įvadas, *Lietuvos magdeburginių miestų privilegijos ir aktai*. T. VIII: *Lazdijai. Simnas*, Vilnius, 2013, p. 21–26.

atskiruose rinkiniuose⁴⁷. LM-25 knygos lotyniškų dokumentų leidybos pavyzdys sukonkretino tokio darbo galimybes publikuoti LM projektą⁴⁸, o tęstinis LM knygų publikavimo projektas dabar jau leidžia sistemiškiau analizuoti didesnius dokumentų masyvus bei lengviau aptikti besidubliuojančius dokumentų nuorašus bent jau publikuotose LM knygoje. Apie originalių dokumentų paiešką ir jų lyginimą su LM knygų įrašais čia nekalbame. Tai atskiro projekto ar pavienių fragmentiškų tyrimų reikalas. Kadangi dauguma LM-226 ir LM-17 knygoje besidubliuojančių nuorašų skirtybės sužymėtos jau publikuotoje LM-17, nuorašų skirtybės publikuojamoje knygoje žymėjome tik tokių dokumentų tekstuose, kurių nuorašus dėl neatidumo buvome praleidę. Skirtybes dar žymėjome nuorašui iš publikuotos LM-7 knygos.

Nuorašų, originalo ir nuorašo skirtumų nustatymas yra sąlygiškas dalykas, priklausomas tiek nuo tyrėjo ar parengėjo sau keliamų tikslų, kompetencijos, naudojamų dokumentų fizinės būklės, teksto modernizavimo masto, tiek ir nuo publikacijos maketavimo techninių galimybių. Suvokiant šią problemą, skirtybės sąvoką teko smarkiai susiaurinti. Mūsų tikslas – užfiksuoti pirmiausia nuorašų redakcinius ar redagavimo pėdsakus, kad pagal juos būtų galima apytiksliai spręsti apie jų santykį (ta pati redakcija ar kita redakcija nuorašų atveju), originalo ir nuorašo-įrašo LM knygoje atveju sprendžiamas pastarojo teksto ir formuliario nuodugnumo, įrašymo būdo (kas pagrindas – juodraštis ar originalas?) klausimas. Lingvistinės skirtybės, raidžių ir žodžių rašybos skirtumai, jei jie neturi redagavimo požymių, čia praleisti, išskyrus asmenvardžius ir vietovardžius. Tai padaryta ne vien dėl publikavimo praktikos modernizuoti tekstus, kuri ir taip techniškai panaikina galimybę įvertinti visą galimą grafinę raidžių įvairovę. Tiesiog būtinas tyrimas, kuris pagrįstų žodžių rašybos įvairavimo (*сеножати-соножати* ir t. t.) vertę skirtingų redakcijų nuorašų identifikavimui. Nuorašų lyginimo patirtis leidžia teigti, kad to meto nurašymo praktika *žodis į žodį* (*слово в слово*) nereiškė nurašymo *paraidžiui* šiuolaikine prasme. Todėl LM-17 ir LM-7 knygoje užfiksuotų LM-226 dokumentų nuorašų lyginimo pagrindu paimtos jų publikacijos, o ne rankraščiai.

Publikuojamos LM-226 knygos dokumentų tekstus stengiasi koreguoti atsižvelgiant į nuodugnesnius ir geriau išlikusius nuorašus. Akivaizdžios žodžių klaidos taisomos pagal bendruosius knygos dokumentų publikavimo principus, o štai perrašinėjant raštininkų padaryti praleidimai (pavyzdžiui, praleista eilutė) sužymėti pastabose bendrame skirtybių sąrašė.

Teksto komentarai bei skirtybės pateikiami po dokumentų tame pačiame puslapyje kursyvu. Pačiame tekste jie nurodomi lotyniškojo raidyno mažosiomis raidėmis, pavyzdžiui, *a*, *b*, *c* ir t. t. Pasibaigus raidynui, toliau dauginama: *aa*, *bb*, *cc* ir t. t. Tokia nuoroda komentuoja tik vieną žodį, po kurio yra. Kai norima paaiškinti daugiau žodžių, didesnę frazę ar net sakinį, pačiame tekste nuoroda nurodoma tomis lotyniškėmis raidėmis, sujungtomis brūkšneliais: *a-* žymi komentuojamos frazės pradžią, o ženklas *-a* – pabaigą (nuorodose įgyja pavidalą *a-a*). Teksto komentarų numeracija yra atskira kiekvienam dokumentui. Taupydami vietą juose minimas archyvinės bei bibliografinės pozicijas nurodome tam tikromis santrumpomis, kurios visos pateikiamos šaltinių, literatūros ir santrumpų sąrašė.

Publikacijos mokslinio aparato sudarymo principai yra tie patys, kurie būdingi ir kitoms Lietuvos istorijos Archeografijos skyriaus LM knygų publikacijoms.

Laimontas Karalius

⁴⁷ *Методические рекомендации*, c. 16–17 (§14–29); ten pat, p. 55 (§230) (numatoma skirtingų redakcijų nuorašų publikacija stulpeliu, greta vienas kito). A. Hruša rado sprendimą nuorašus publikuoti kaip priedus, kur ir sužymėtos skirtybės nuo LM teksto, žr. *Метрыка Вялікага Княства Літоўскага. Кніга 44. Кніга запісаў 44 (1559–1566)*, падрыхтаваў А. І. Груша, Мінск, 2001, c. 137–141 (Прыбаўленне. Спісы дакументаў у НГАБ, ф. 694, № 1, № 2).

⁴⁸ *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 25 (1387–1546). Užrašymų knyga 25*, parengė D. Antanavičius ir A. Baliulis, Vilnius, 1998, p. 298–299.

INTRODUCTION

Book No. 226 (Court Record Book No. 7) of the Lithuanian Metrica (hereinafter – the LM) is a duplicate of the original book copied in the late 16th century. The original book has not been preserved, most probably it was lost in the mid-17th century. The inventory of the old LM books of 26 November 1623, published by Darius Antanavičius, features the following description of the original book: *Metryka in quarto różnych spraw potocznych, niektórych danin od roku 1531 do roku 1534, początku w niej nie masz*.¹ It is rather difficult to evaluate this brief description. The format of the book in quarto, as indicated in the abovementioned inventory of 1623, is the standard format of all LM books. What catches the eye is the initial date – 1531 – which does not correspond with that of the copy book opening with the document dating back to 1529 (see below). However, we do not wish to suggest the important conclusion that a mistake occurred in D. Antanavičius' identification of original inventories and copy books, as the original was lacking the opening pages, some folios might have been lost after the copying of the book (entry No. 1.1 dates back to 1529, whereas entry No. 1.2 – to 1531).

The archival route from the past to the present of the LM-226 copy book duplicated in 1596–1598 by the order of the Chancellor of the GDL Leonas Sapiega (Lew Sapieha) is identical to the history of the majority of the LM books.² The book can be found in the list of the copied new LM books of 11 March 1623: *20 Księgi sądow je[go] k[rólewskiej] m[o]s[ci] Zygmunta Pierszego i inszych listow roznych od roku 1529 do roku 1534*.³ Around 1745 the LM was relocated to Warsaw and in 1747, in line with the new inventory, the book under consideration was allocated number 22.⁴ The digest of the summaries (headings) of documents contained in the

¹ D. Antanavičius, Originalių Lietuvos Metrikos XVI a. knygų sąrašas, *Lietuvos istorijos šaltiniai*, t. 4, sudarė A. Dubonis, Vilnius, 2012, p. 169 (nr. 16).

² On the history of the LM see A. Dubonis, D. Antanavičius, R. Ragauskienė, R. Šmigelskytė-Stukienė, *Susigrąžinant praeitį. Lietuvos Metrikos istorija ir tyrimai* (hereinafter – *Susigrąžinant praeitį*), Vilnius, 2016.

³ Г. Я. Голенченко, Реестр книг Метрики Великого княжества Литовского 1623 г., *Исследования по истории Литовской Метрики*. Сборник научных трудов, Москва, 1989, т. 2, с. 342. In her attempt to identify the books from the list of 11 March 1623 and compare them to the preserved books, P. Kennedy Grimsted, for her convenience, used continuous numeration in the said list, though books therein are numbered separately in each group, e.g. groups of Aleksandras Jogailaitis (Alexander I Jagiellon), Žygimantas Senasis (Sigismund I the Old), Queen of Poland Bona Sforza. She indicated the original numbers in brackets. The LM-226 is listed in the 25th (20) position in the identification chart (*The “Lithuanian Metrica” in Moscow and Warsaw: Reconstructing the Archives of the Grand Duchy of Lithuania. Including an Annotated Edition of the 1887 inventory compiled by Stanisław Ptaszycki* (hereinafter – *The “Lithuanian Metrica” in Moscow and Warsaw*), [prep. by] P. Kennedy Grimsted with the collaboration of I. Sułkowska-Kurasiowa, Cambridge, 1984, p. A-93).

⁴ *Описание книг и актов Литовской Метрики* (hereinafter – *Описание книг и актов Литовской Метрики*), составил С. Л. Пташицкий, Санкт-Петербург, 1887, с. 114; *The “Lithuanian Metrica” in Moscow and Warsaw*, p. A-68, A-93.

LM books drawn up in Warsaw at around the same time did not feature the book in question.⁵ Another digest of the headings of LM documents was drawn up around 1760. This book was not included therein either.⁶ Around 1777, following the decision of the Permanent Council, Antanas Korvinas Kosakovskis (Antoni Kossakowski), the secretary of the King's office and a renowned poet and translator of the Russian language, was ordered to transcribe the 62 oldest LM books in Polish characters.⁷ The LM-226 book was also copied and today the secondary copy is kept in the Central Archives of Historical Records.⁸ In 1786–1787 under the guidance of metricant Gżegožas Kačanovskis, all the LM books were arranged year-by-year, re-bound, and each of them had a printed title page inserted; document registers in Polish letters were drawn up.⁹ Due to unknown reasons the LM-226 book has no such insert. In 1787 a new inventory was prepared where the book under consideration retained its number 22.¹⁰ It might be this number that is seen on the upper left corner of the first register page of the LM-226 copy book as document texts have a separate pagination.¹¹

The fact that following the Third Partition of the Polish Lithuanian Commonwealth all the LM books were relocated to Saint Petersburg was a fatal new period in the history of the LM archive as the natural order of grouping of the LM chancellors' and vice-chancellors' books was rearranged following the example of the Crown Metrica. This is again obvious from the inventory of 1798 drawn up by Jegor Kirshbaum where this book was attributed to the group of Court Record Books (*Судные дела и протоколы*) and allocated number 7.¹² This signature and type of the book was validated by Stanislovas Ptašyckis (Stanisław Ptaszycki).¹³ It was preserved throughout the 19th century until the first half of the 20th century.¹⁴ In 1952, following the re-numbering of the so-called storage units of the LM fund (f. 389) in the then Central State Archive of Early Acts of the Soviet Union in Moscow, the book in question was allocated a new number in the overall numeration – No. 226. Today, the book is stored in the fund 389 of the Central State Archives of Early Acts of the Russian Federation (*Российский государственный архив древних актов*): inventory 1, part 1, storage unit 226 (f. 58v).¹⁵

Palaeographic remarks. The LM-226 book was prepared for publication on the basis of the microfilm made in 1959 and kept in the fund of microfilms (*Lietuvos Metrika*) at the Manuscript Department of the Lithuanian Institute of History. It was collated with another microfilm of the LM-226 book made in 1964 and stored at the Lithuanian State Historical Archives (Lithuanian State Historical Archives, microfilms, *Lietuvos Metrika* (F. 389), f. 226). Being deprived of the

⁵ Archiwum Główne Akt Dawnych (hereinafter – AGAD), Sumariusz Metryki Litewskiej. See *The "Lithuanian Metrica" in Moscow and Warsaw*, p. A-40.

⁶ AGAD, Archiwum Publiczne Potockich.

⁷ R. Šmigelskytė-Stukienė, Kelionių XVIII a.: Lietuvos Metrika tarp Vilniaus, Varšuvos ir Sankt Peterburgo, A. Dubonis, D. Antanavičius, R. Ragauskienė, R. Šmigelskytė-Stukienė, *Susigrąžinant praeitį*, p. 179.

⁸ AGAD, Metryka Litewska. Transkrypcje, kn. 201, s. 151–373.

⁹ R. Šmigelskytė-Stukienė, Kelionių XVIII a.: Lietuvos Metrika, p. 183.

¹⁰ AGAD, Sumariusz Metryki Litewskiej. See *The "Lithuanian Metrica" in Moscow and Warsaw*, p. A-40.

¹¹ LM, kn. 226, l. 1(1) (pagination of document texts).

¹² *Книга посольская Великого Княжества Литовского*, изд. М. Оболенский и И. Данилович, Москва, 1843, часть 1, с. 401. For the archival description of the inventory see *The "Lithuanian Metrica" in Moscow and Warsaw*, p. A-32. In this list, in the group of books compiled under the rule of Žygimantas Senasis B. 2. Судные дела и протоколы, we can see the chronology (1529–1534) and the number of pages (139) next to the number 7 of this book.

¹³ *Описание книг и актов Литовской Метрики*, с. 114: „7/22. 1529–1534. Решения королевские (139 л.)“.

¹⁴ Ibid, p. 12–20; E. Banionis, Ivadas, *Lietuvos Metrika (1427–1506)*. Knyga Nr. 5. Užrašymų knyga 5 (hereinafter – LM-5), parengė E. Banionis, Vilnius, 1993, p. 29–32.

¹⁵ Access via the Internet: http://rgada.info/poisk/index2.php?str=389-opis_1-1&opisanie [last viewed on 25/01/2018]

possibility to work with the book *de visu*, we avoided misusing palaeographic remarks in the publication as inaccurate comments do not contribute much to the informativeness of the publication.¹⁶ Therefore, further palaeographic remarks with regard to the manuscript are minimal and are more intended to clarify certain aspects of text publication related to the graphic conveyance of the manuscript's peculiarities.

Pagination. The copy book contains a document register drawn up in the 18th century and transliterated in Polish characters which is separated from the rest of the book by means of pagination in Arabic numerals (fos. 1–2v). Document texts in the copy book dating back to the late-16th century have retained their original pagination in Cyrillic alphabet (лист *a – плф*) and a later one – the near-by Arabic numerals with the indication of *recto/verso* (manuscript об. – оборотный) (fos. 1–139v). As usual, both paginations are indicated in the publication and the old Cyrillic one, substituted with that in Arabic numerals, is presented in brackets. Additional blank sheets full of various remarks were marked with the help of letters – two sheets before the register (fos.[0^a] || [0^av], [0^b] || [0^bv]) and two sheets at the end of the copy book [140^a] || [140^av], [140^b] || [140^bv].

Handwritings. Ruthenian documents in the late-16th century copy book were copied by one Ruthenian scribe (1st handwriting). Ruthenian headings were arranged by another scribe (2nd handwriting) – they are presented in bold in the publication with no comments with regard to the number of the handwriting. These were inserted later into the gaps between documents left by the first two scribes. Due to unknown reasons, the work on the insertion of headings in the copy book was discontinued on the 31st sheet of the manuscript (document No. 32), what we see further are blank spaces. An assumption can be made that it is unlikely that a Ruthenian document register of this copy book ever existed. By the way, in 1623 the prosecutor (*instigator*) Mikalojus Puzelievskis (Mikołaj Puzeliewski) left his usual inscriptions at the beginning (fo. 1: *Spraw początek instigator*) and at the end (fo. 139v: *Koniec xiaq Mikoley Puzeliewsky instigator W(ielkie)go X(ięstw)a Lit(ewskie)go*) of the document texts in the book (see illustration of the book's front and fourth cover). Having noticed that there are no headings, he created and wrote down several of them himself fo. 121 (No. 93), fo. 122 (No. 94), and fo. 125v (No. 97) (fig. 1).

When rebinding the book in 1786–1787, the scribes drew up a new document register by means of transliterating the first 32 headings in Polish characters, altering the texts a little (skipped two headings altogether), and creating new headings for the rest of the documents. Before that, in the 18th century, the headings in Polish characters had to be created and inserted in the blank gaps. What makes us think so is the fact that the register is much more consistent and thorough, besides, the handwritings differ. Headings were inserted starting with document No. 33; documents Nos. 40, 42.2, 48, 49–49.4, 54, 57, 74 were left without headings and when document No. 77 was reached the work was discontinued. At times the headings were written down mechanically, probably in line with the list that had been made in advance, as there are several instances where a document was accidentally skipped during copying and the discrepancy between the texts of the heading and the document was not noticed until after several documents. As there were quite a few of these 18th century headings, we disregarded the usual publishing practice of the Department of Palaeography and left them in the text instead of writing in the Remark section. Besides, for the convenience of the reader, we changed (“corrected”) the succession of these headings with regard to the document texts and indicated these changes in the Remarks. We marked the graphics of

¹⁶ Here we have in mind the purposeful work and critique of Aliaksandr Hruša in order to increase the informativeness of historical source publications by means of methods used in auxiliary sciences (palaeography): А. І. Груша, Шляхі і спосабы павышэння крыніцазнаўчай інфарматыўнасці выданняў кніг Метрыкі ВКЛ, *Актуальныя пытанні вывучэння і выдання Метрыкі Вялікага Княства Літоўскага. Матэрыялы міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі* (Мінск, 11–12 лістапада 2003 г.), Мінск, 2005, с. 63–69.

these 18th century headings as the 3rd handwriting. Following the principle of consistency, we had to insert another 18th century heading written in Polish characters in a different handwriting (4th handwriting) into the text (fo. 128v, No. 98.3) and two Cyrillic headings of an unidentified chronology: one (5th handwriting) 17th century fo. 7v. (No. 6.1) and the other (6th handwriting) 18th century (?) fo. 133v. (No. 99). All the said headings were put in bold.

Initials. Those who copied the LM-226 book found time to disclose their artistic nature in the initial letters (fig. 2): **Бил** (fo. 1; 106v; 139); **Велеможному, Воеводе** (fo. 48; 78v); **Г(о)с(по)-д(арь)** (fo. 104v; 113); **Мы** (l. 115); **Наяснейшыи** (fo. 127v); **Ѡзнаймуемъ** (fo. 7v; 101v; 116; 120). Usual initial letters were put in bold in the publications, whereas these ones are in bold and have a remark attached stating that the “initial letter is decorated”.

An historian can directly *de visu* experience and appreciate the manifestations of clerical document filing, systematization, and archiving in the late 16th century through the material form of the copy book – formal character graphics, distinct isolation of separate documents of the book, uniform margins, prepared headings, drawn up or not drawn up document registers to facilitate document search – in the case of the LM-226 book there might as well be no such register. All these things which facilitate document search and reading reveal the archival idea of the GDL office at that time as well as its attitude towards the value of the documents contained in the book of the GDL legal matters in the period in question. Relevance of the book in the 18th century is obvious from the traces of intense document searches witnessed by the marginalia left by the clerks – unfortunately, we were only able to decipher part of them and the results are presented in the references of the register and document texts. The great reorganization of the archives, their adaptation to contemporary needs of the 18th century is also reflected in the manuscript – a new register in Latin characters was drawn up, additional document headings were created and inserted. Moreover, the whole book was transcribed in Latin characters. However, there are quite a few blank spots in these phases of the “practical archivistics” of the GDL office as well as history of archive management and use in the 17th-18th century,¹⁷ therefore the assumptions with regard to the history of compilation and handling of the book in question, made on the basis of the palaeographic features, should be treated as working hypotheses. All the more so because the certificates of the metricants of the 19th century (fig. 3; fo. 140v) and the archivists of the 20th century (fig. 4; fo. 140bv) are the direct witnesses of the history of the present-day archival fund No. 389.

The type of the book. Its structure and content. This LM copy book has no heading created by the contemporaries – most probably it has not been preserved, and the imitations of the clerks’ signatures omitted in the records of the document texts render it anonymous. Therefore its attribution to a certain series (type) of the LM books is first and foremost the result of the work of historians rather than the coevals that created this historical source. In this case a clause is required stating that already in the inventories of the GDL official book copies of 1623 the LM-226 book was described as “the books of Žygimantas I judicial and other records” (*Księgi sądow je-[go] k[rólewskiej] m[o]s[ci] Zygmunta Pierszego i inszych listow roznych od roku 1529 do roku 1534*). As it has already been mentioned, in the 18th century this book was also attributed to the group of “Judicial Matters and Records” (*Судные дела и протоколы*). Such classification of the book is also traced in S. Ptašyckis’ digest of the LM books: Court Record Book No. 7 (*Книга судных дел*) (1529–1534), with a more specific description stating that it is “the King’s (court) rulings” (*королевские решения*).¹⁸ In any case, the present-day Aliaksandr Hruša’s research of the official GDL books confirm the correctness of the old classifications with regard to this par-

¹⁷ D. Antanavičius, *Iš Lietuvos Metrikos struktūros, tvarkymo ir kontrolės problemų*, A. Dubonis, D. Antanavičius, R. Ragauskienė, R. Šmigelskytė-Stukienė, *Susigrąžinant praeitį*, p. 116–147.

¹⁸ *Описание книг и актов Литовской Метрики*, с. 114.

ticular book. Based on his own criteria, he attributed the LM-226 book to the provisory group of “the books of judicial matters” (*книги судебных справ*) related to the activities of the sovereign’s court.¹⁹ A. Hruša’s work on the classification and identification of the books of judicial matters was criticized to an extent – the laconic critical remark suggests that he disregarded the problem of “the diversity of deeds” that was typical of the type of books in question.²⁰ “The diversity of deeds” means other types of documents, including privileges, charters, and approvals, filed in the books of judicial matters instead of other types of books where they seemingly should have been recorded. Irena Valikonytė states that the “organized systematic diversity” in the court record books of the GDL office in the period in question that “was affected by the intensifying writing culture and lack of crystallization in the functions of the sovereign and his administration”²¹ is objectively obvious. This basically is a disagreement with regard to the nature of the books of judicial matters which should not prevent us from agreement on the attribution of one or another book to this group. Unfortunately, I. Valikonytė did not analyse or identify the LM-226 book. In any case, we are speaking about categories created and used by historians and their specific application when classifying an anonymous official book, therefore it would be useful to refine the criteria and perspectives suggested by different attitudes when classifying the published book and the documents and entries contained therein.

Both historians agree on the principal significance of the institution of the sovereign’s court when defining the content of the official books attributable to those of judicial matters, simultaneously emphasizing the rather close links between the official clerks and the said institution.²² In A. Hruša’s calculations, court-related documents made up more than 50 per cent of all the documents in the LM-226 book.²³ However, he did not specify which particular documents were attributable to the judicial institution and did not describe the conditions under which the criterion of the quantitative value was valid. An assumption can be made that < 50% was sufficient to identify the type of the book.²⁴ I. Valikonytė is much more specific when dealing with this issue. She described in detail and introduced Lithuanian terminology for court documents in the LM books.²⁵ Let us compare the repertory of judicial documents analysed by this historian with the content of the LM-226 book:

1) The sovereign’s (and together with the Council of Lords of the GDL) court rulings (decrees) or in the terminology of Ruthenian sources – “court letters” (*листы судебные*). These are copies of documents issued by the sovereign’s office (entries Nos. 1.3, 8, 49.5, 68–70, 78, 102);

¹⁹ А. Груша, *Канцелярия Вялікага княства Літоўскага 40-х гадоў XV – першай паловы XVI ст.* (hereinafter – *Канцелярия Вялікага княства*), Мінск, 2006, p. 106.

²⁰ I. Valikonytė, W poszukiwaniu modelu układu najstarszych ksiąg spraw sądowych Metryki Litewskiej, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos šaltiniai. Faktas. Kontekstas. Interpretacija*, Vilnius, 2007, p. 98, pastaba 3: „przy czym wątpliwe, czy próby tego ostatniego [A. Hruša], postulującego wyodrębnienie „czystych“ ksiąg sądowych można uznać za rzetelne i umotywowane.“ Nurodytas panaudotas straipsnis: А. Груша, Асаблівасці вядзення кніг Метрыкі Вялікага княства Літоўскага 30–40-ых гадоў XVI стагоддзя, *Архівы і прававодства*, № 4, 2001, с. 102, 105. This article served as the basis of chapter 5.3.3 in the book on the GDL office, see А. Груша, *Канцелярия Вялікага княства*, с. 108–113. Cf. A. Hruša’s critical remarks with regard to I. Valikonytė’s conclusions in the Preface of the LM-227 book, see *ibid*, p. 105.

²¹ I. Valikonytė, W poszukiwaniu modelu, p. 111.

²² I. Valikonytė, Teismo dokumentų Lietuvos Metrikoje repertuaras: rašto ir teisinės kultūros aspektai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVI a. pirmojoje pusėje (hereinafter – Teismo dokumentų Lietuvos Metrikoje repertuaras), *Istorijos šaltinių tyrimai*, t. 2, sudarė A. Dubonis, Vilnius, 2010, p. 111.

²³ А. Груша, *Канцелярия Вялікага княства*, p. 106.

²⁴ For more information see L. Karalius, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kanceliarijos knygų rūšys (1522–1540): kaita ir tęstinumas (hereinafter – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės), *Istorijos šaltinių tyrimai*, t. 6, sudarė A. Dubonis, 2018, p. 11–64.

²⁵ I. Valikonytė, Teismo dokumentų Lietuvos Metrikoje repertuaras, p. 109–124.

2) Records of the case that was heard by the court which was simply referred to as the case (*справа*) and filed in the book in order to be remembered (*господарь казал про память записати в книгу*). In their content the said records were akin to “court letters”, yet differed from the latter in their form and conditions of legal functioning. Speaking about the form of the latter, its only legal source was the official book, whereas “court letters” had two legal sources, namely the issued document and its copy in the book. In the LM-226 book there is only one full records of a case heard by the court – No. 88, and another one – No. 82 whose only the beginning has been preserved;

3) Various entries in line with the specific needs of the court recorded in order to be remembered which, according to I. Valikonytė, are most difficult to classify.²⁶ Here we can single out a court hearing “adjournment” (*отложение/преложение sprawy/року*) (No. 15), “preparation” (*пильность*) for litigation documents when one of the parties, in the case of nonappearance of the other, tried to inform the sovereign’s court about it and record the fact in writing (entries Nos. 20, 22, 63). Additionally, these records can also include the entry with regard to the appointment of time at the sovereign’s court (No. 33) and the entry regarding a person’s undertaking (*вспоминался*) to comply with the debt repayment terms as declared to the sovereign (No. 55), which, based on I. Valikonytė’s terminology, can be referred to as a “reminder”;

4) According to I. Valikonytė, an important part to the documents consisted of “deeds necessary for the successful hearing of the case, i.e. required by the judges.” With the First Statute of Lithuania of 1529 already in place, written evidence was considered the first priority. The way the presented evidence was reflected in the case hearing records was subject to the judge’s order and the clerk’s experience and understanding of the proceedings: some would record them *in extenso* in the ruling itself, others were contented with their mentioning or a short relation, still others would write them down in a dedicated section of the same book (e.g. at the end). The data from the LM-226 book supplement I. Valikonytė’s list with another method of evidence recording. The principle of “group” numeration (1, 1.1, 1.2, etc.) used in several LM books published by the Lithuanian Institute of History was implemented to indicate the said method.²⁷ For example, documents No. 1.1 (18/04/1529) and No. 1.2 (20/03/1531) filed in the LM-226 book were used when drawing up the sovereign’s court ruling of 20 February 1532 (No. 1.3). A reasonable assumption can be made that in order to establish the date documents No. 1.1 and No. 1.2 were filed in this book, the date of the last document No. 1.3 should be taken into consideration. Therefore, 20 February 1532 should be considered the start date of the LM-226 book, rather than 1529 which has been indicated in various sources. That is what we did in the title part of the publication – indicated 1532 instead of the traditional 1529. This distinction between the date the document was filed in the book and the date the document (original) was drawn up should be taken into consideration as a peculiarity of the so-called books of “judicial matters”. In the publication of the LM-227 book (Court Record Book No. 8) the geography and dating chart of the deeds contained two separate columns – one indicating the date the document was filed in the book and the other indicating

²⁶ I. Valikonytė, *Teismo dokumentų Lietuvos Metrikoje repertuaras*, p. 117, nuoroda 49.

²⁷ In order to mark the peculiarities of the recording of legation materials, Egidijus Banionis had developed “group” numeration (5., 5.1., 5.2., etc.) (*Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 5 (1427–1491). Užrašymų knyga 5*, parengė ir pratarė bei komentarus parašė E. Banionis, Vilnius, 1993), which was harshly criticized by colleagues from Moscow who failed to understand the circumstances of its purposeful application (М. Е. Бычкова, О. И. Хоруженко, *Современные принципы издания кириллических документов Литовской метрики, Труды Института Российской истории*, вып. 8, Москва, 2009, с. 70–86). The same “group” numeration was purposefully utilized for GDL legation documents in the LM–7 book (*Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 7 (1506–1539). Užrašymų knyga 7*, parengė I. Ilarienė, L. Karalius, D. Antanavičius, Vilnius, 2011) and for the documents of court record books in the LM–15 (*Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 15 (1528–1538). Užrašymų knyga 15*, parengė A. Dubonis, Vilnius, 2002) and LM–19 (*Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 19 (1535–1537). Užrašymų knyga 19*, parengė D. Vilimas, Vilnius, 2009) books.

the initial issuance date.²⁸ The abovementioned practice of document recording is not an isolated case in the LM-226 book: documents Nos. 42.1 and 42.2 are in an analogous way related to the sovereign's order (mandate) recorded as document No. 42.3; documents Nos. 49.1–49.4 are related to the sovereign's decision recorded as document No. 49.5. In the latter case even the special original (not from the copy books) heading (No. 49) stating that the recorded "letters" were submitted by the noble Kvintičius family from Vosiliškiai has been preserved, and each separate document was again numbered using original headings (*то другой лист Квинтичов; то третий лист Квинтичов*, etc.). We did not put these headings in bold in order to distinguish them from the headings that were introduced later – by those who copied the book in the 16th century and by the metricants in the 18th century. In addition, we attached separate numbers to the headings so as to indicate the approximate time of their recording and dissociate them from the date of the relevant document. Such is the entry of the two document copies submitted by the Voivode of Vitebsk Ivanas Jurjevičius Hlebavičius (Ivan Yurevich Hlebowicz): under the original heading (No. 6 after -/02/1532) there is the recording of Grand Duke of Lithuania Kazimieras Jogailaitis' (Casimir IV) charter issued to the Elder of Samogitia Kontautas in 1448 (No. 6.1) and the "letter" (*грамота*) of the latter to his servant Eitutis (No. 6.2, 04/11/1448 – 1453). Another entry of about the same time which was submitted to the office for the "recording of the copy" (No. 7 after -/02/1532) was the privilege of Žygimantas Senasis (Sigismund I the Old) of 1529 granting the administration of Mstislaw castle to Jurijus Jurjevičius Zenavičius (Jerzy Zienowicz) (No. 7.1). The last instance of the recording practice under consideration is the series of documents among the entries of 1534 (Nos. 98.1–98.3; 1531–1532), related to the argument between Duke Ilja Ostrogiškis and landowners from Volhynia – the Kirdėjevičius family, which have no original heading but their time of recording, as suggested by the adjacent documents in the book, concurs with the litigation between the two parties in front of the sovereign (January – March of 1534).²⁹ As these documents lack the original heading, the issue of their recording is discussed only in the remarks to these documents (see Remarks). At times such practice was abandoned: Žygimantas Senasis' approval to Karpis Jesifovičius issued on 24 July 1529 is recorded as No. 59, whereas the ruling of the sovereign's court of 24 February 1533, which makes reference to the said document, is filed as No. 70. A letter sent to the sovereign by the commissioners (No. 5, 02/02/1532) and directly related to the abovementioned group of records of 1534 (Nos. 98.1–98.3), was filed among the initial records of the LM-226 book dating back to 1532. This most probably reflects the different ways such documents reached the office clerks. A much more complex task is to decide whether the filed documents should be attributed to the category of evidence when their dates match neither the chronological sequence of the records nor the period of the compilation of the book from February of 1532 to May of 1534, and there is no original motivating heading or other data suggesting of the demand for such documents and justifying any relevant decision. Such is the mandate of 28 September 1531 (No. 3) issued to inform the administrator of Ovruch castle about the sovereign's charter to the saddler of a manor in his jurisdiction. This document can be found among the records dating back to February of 1532. Another entry recorded at about the same time is the ruling of the sovereign's court of 20 May 1531 in the case of the Jewish and Christian townsmen of Brest (No. 8).

²⁸ S. Lazutka, I. Valikonytė, J. Sinkevičiūtė, Įvadas, *Lietuvos Metrika (1533–1535). 8-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija)*, spaudai parengė I. Valikonytė, S. Lazutka, N. Šlimienė ir kt., Vilnius, 1999, p. X–XII, LXI–LXIX (lentelė).

²⁹ In January – March of 1534 the sovereign was processing the arguments between Duke Ilja and the Kirdėjevičius family the recordings of which have references to the commissioners' letters (LM-226 book Nos. 98.2 and 98.3), for the previous ruling in Duke Konstantinas Ivanovičius Ostrogiškis' hearing see LM-227, p. 99–100, No. 190 (14/01/1534); *ibid.*, p. 112–113, No. 237 (18/03/1534; 19/03/1534). For the ruling of the sovereign and the Council of Lords' court with regard to the entry to the forest of Sena manor see LM-15, p. 287–289, No. 223 (b. d., b. v. (no date, no place) [1534]).

So much for the documents of the institution of the sovereign's court that we managed to trace, based on the criteria defined in I. Valikonytė's article. We found 33 entries out of 113. Hence, about 30 per cent. Naturally, the LM-226 book contains documents or records which for one or another reason were not described in I. Valikonytė's article and which she would refer to as "other documents reflecting the sovereign's function as the judge".³⁰ What catches the eye are various orders, assignments, and instructions of the sovereign, in general referred to as "commissions" (*комисея, комисийный лист*), to the judges-commissioners instructing them to resolve cases locally, notifications (circular notes) to his subjects with regard to various legal matters – the sovereign's letters written in the form of the mandate as this term was used by K. Jablonskis.³¹ However, here we already see that the concept of the document of the sovereign's judicial institution is becoming vaguer. At times the links with the said institution are more obvious, at times they raise doubts: a summons to the sovereign's court (No. 11), appointment of the time of the hearing and the judges (Nos. 76, 100, 101), instructions (commissions) to the judges-commissioners appointed by the sovereign (Nos. 16, 27, 30, 37, 42.3, 66, 74), letters of the judges-commissioners to the sovereign regarding the hearing of a case (No. 5), assignments to investigate and enforce justice based on the subjects' complaints to the sovereign (Nos. 23, 43, 53, 60, 79, 83, 91, 94), notifications of the sovereign's decisions and orders to follow them at the threat of surety bonds (Nos. 19, 25, 35, 36, 38, 39, 41, 44, 45, 50, 51, 58, 62, 64, 65, 79, 87, 91, 96, 99). In the case of the last two types of mandates a more general conception of the dispensation of justice might suit better.³² At this point the attribution of the documents contained in this book to the sphere of judicial matters notably exceeds the criterion of < 50% suggested by A. Hruša. At the same time, however, the shortcomings of the percentage calculation become obvious. Given the political culture of that time, it is virtually impossible to distinguish between the spheres of the exercise of power. Therefore, all considerations should end here as we have crept into the topics related to the general nature and status of the GDL Duke's (sovereign's) authority and the structure of prerogatives³³ as well as the even more complex tightly interlaced institutions of day-to-day administration: the sovereign, his court, court and state officials, the office and its clerks, document types, and the organization of official book formation.

The problem of "the diversity of deeds" becomes much more clear in the wake of the below listed documents and records referred to as "non-core" documents by I. Valikonytė.³⁴ A record to remember regarding the surety bonds that passed on to the sovereign for non-compliance (No. 73), a record with regard to the commitment of the citizen of Vilnius Erazmas to repay the debts to the sovereign in place of an escaped debtor for which Erazmas would take over the debtor's folwark outside Vilnius (No. 97), a record concerning the commitment of the representatives of Liubošanai volost to pay additional taxes to the GDL treasury for the vacant lands that they were given

³⁰ I. Valikonytė, Įvadas, *Lietuvos Metrika (1540–1543). 12-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija)*, parengė I. Valikonytė, N. Šlimienė, S. Viskantaitė-Saviščenė, L. Steponavičienė, Vilnius, 2007, p. X.

³¹ K. Jablonskis, *Istorija ir jos šaltiniai*, sudarė V. Merkys, Vilnius, 1979, p. 288.

³² See J. Machovenko, *Teisingumo vykdymas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. Diskusiniai klausimai*, Vilnius, 2007. It should be noted that the concept "dispensation of justice" should be understood in a much broader sense than it is by Jevgenijus Machovenko. Dispensation of justice is the sovereign's power and its enforcement *par excellence*, see A. M. Hespanha, *Paradigmes de légitimation, aires de gouvernement, traitement administratif et agents de l'administration, Les figures de l'administrateur. Institution, réseaux, pouvoirs en Espagne, en France et au Portugal 16e–19e siècle*, sous la directions de R. Descimon, J.-F. Schaub, B. Vincent, Paris, 1997, p. 19–28.

³³ E. Gudavičius, Valdovas, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra: tyrinėjimai ir vaizdai*, sudarė V. Ališauskas, L. Jovaiša, M. Paknys, R. Petrauskas, E. Raila, Vilnius, 2001, p. 740–748.

³⁴ Cf. I. Valikonytė, Įvadas, *Lietuvos Metrika (1540–1543). 12-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija)*, parengė I. Valikonytė, N. Šlimienė, S. Viskantaitė-Saviščenė, L. Steponavičienė, Vilnius, 2007, p. XIV–XV.

(No. 89), and the orders (mandates) of the sovereign to the Voivode of Vilnius Albertas Goštautas (Olbracht Gasztold) as the guarantor of Jewish customs officers so that he would ensure their settlement with the GDL treasury and resolve all the related legal problems (Nos. 13 and 14) – all the above can probably be regarded as “fiscal” documents. There are several “truly fiscal” records to remember, for example, an entry stating the sums received from oxen trade by concrete Jews in Volhynia and informing of the order issued to a courtier to exact customs duties from them (No. 26), or a list of payouts from the GDL treasury (No. 95). Two privileges exempting from the customs duties in the GDL were filed in the book: one was issued to a merchant from Florence, Italy (No. 67) and the other – to a Turkish merchant (No. 80). There are several privileges and mandates attributable to the most ample types of official documents – charters (*данина*) awarding land and people as well as offices to noblemen (Nos. 2, 3, 52, 61, 90, 93, 103), approvals (*потвержение*) (Nos. 84, 85, 86, 92), and an interesting permission allowing a nobleman to leave the GDL for Poland to seek fortune (No. 75). Orders (mandates) Nos. 46 and 47 are related to the organization of Kiev castle construction works. A list of noblemen who received letters with regard to their land service in Kiev castle (No. 48) can also be attributed to the latter documents.

Private documents lacking any original headings that would justify their recording can be distinguished among other entries of the book. Two private documents of landowner Janas Kopejenskis from Brasta powiat – an inscription (No. 12, Krakow 16/04/1532) and a guarantee (No. 17, Krakow 28/05/1532) – are particularly interesting from one point of view. Both documents drawn up in Krakow list the sovereign’s clerk Michailas Svinuskis – the probable compiler of the LM-226 book – as a witness. These documents were filed in line with the general chronological sequence of entries in this book. Document filed as entry No. 81 is rather complex in its structure – here Jankus Maceliavičius undertakes to pay an agreed sum of the capitation tax. The texts and the witnesses date back to 1522–1530, based on the still alive servants of the “Duke, the Voivode of Trakai” listed among the witnesses. The “Duke, the Voivode of Trakai” could only be Duke Konstantinas Ivanovičius Ostrogiškis (Konstanty Iwanowicz Ostrogski) (1522–1530†). The document, however, was drawn up in Vilnius on 18 July 1533. This date matches the adjacent entries in the book, thus the document must have been filed around the same time.

In the context of the “diversity of deeds” issues, a specific place is occupied by the business-related correspondence³⁵ of the sovereign, who resided in Krakow, with the Council of Lords of the GDL (Nos. 4, 18.2., 24, 32) and its representatives such as the Voivode of Vilnius and the Chancellor of the GDL Albertas Goštautas (1522–1539) (Nos. 9, 57, 71) or the Castellan of Vilnius Jurgis Radvila I (Jerzy Radziwiłł) (1527–1541). The case of the latter official is exceptional as not only the sovereign’s letters and documents sent to J. Radvila I (Nos. 10, 40, 56, 77) were filed, which is characteristic of the abovementioned correspondence, but also his letter to the sovereign (No. 34) can be traced in the book. What is even more interesting, there is an entry dedicated to the audience of J. Radvila’s servitor with the sovereign made in the form of the records (!) (No. 54) which served as the basis for the sovereign’s answer (No. 56). Although the history of the archives of the Radvila family is full of trials and tribulations, the whole text of the said servitor Piotras Semaška’s legation to the sovereign has been preserved.³⁶ As the audience of J. Radvila’s

³⁵ The term of business-related correspondence is a working term as to date there still is no definite criterion which could help classify e.g. the differences between a letter and a document as in the historical sources of the GDL they are referred to by a single term *лист*. In his publication of historical sources M. Kromas tried to structure correspondence by grouping it into “private letters” (*письмо*), “official letters” between high-ranked officials, the sovereign and the Council of Lords (*послание*), and “documents”, “mandates” (*листы*), see М. М. Кром, Введение, *Радзивилловские акты из собрания Российской национальной библиотеки: Первая половина XVI в.*, сост. М. М. Кром, Москва-Варшава, 2002 (*Памятники истории Восточной Европы: Источники XV–XVII вв.*, т. 6), с. 21–22.

³⁶ Acknowledgements to colleague Andrej Ryčkov for indicating the archival signatures of the original.

legation is reflected in isolated laconic remarks in the records, its full text was published as a separate addendum to the LM-226 book (see Addendum). Even a short “note” (*список*) featuring the measurements of the disputed Rokitinė forest (No. 21), most probably brought in the same “envelope” with one of J. Radvila’s letters or by his servitor, was filed in the LM-226 book. Premises for the hypothesis of “the same envelope” should be searched for in the “note” (*Zettel, cedula*) practice³⁷ that was commonplace at that time. The sovereign’s correspondence with J. Radvila I intensified due to the legal arguments with regard to the subjects of Žaroslavka manor owned by Queen of Poland Bona Sforza and the subjects of Korta manor owned by J. Radvila I that would at times intervene in the consideration of important state affairs.³⁸ The sovereign in person supervised the solution of this issue and its gravity is suggested by the strain of the sovereign’s letters discussing such serious categories as *lèse-majesté* or impressive surety bond in the amount of 10,000 threescores of grašis assigned to J. Radvila I. The record with regard to the statement of Duke Ivanas Krošinskis that when taking the letter of the Council of Lords to the sovereign he had no powiat list (register) required for the defence of Kiev castle, though the Council had informed that such list was in the same “envelope” with the letter (No. 29), should be assigned to the logistics-related peripeteia of business correspondence. The logistics of the sovereign’s letters and documents also encompasses the occasional postscripts indicating which servitor of the sovereign is tasked with its taking to the GDL.

Partially all this business-related correspondence could be attributed to the materials of legation services, legation books of the GDL office analysed by E. Banionis.³⁹ Unfortunately, he omitted the documents contained in the LM-226 book and did not classify them. It would be interesting to have his opinion on the letter to the Crimean khan Saadet I Giray – a document that clearly should be attributed to legation books, yet filed in the book under consideration (No. 18.1). Leaving the solution of the complex issues pertaining to the relations between business correspondence, legation books, and books of judicial matters for the future,⁴⁰ we would like to draw your attention to the fact that there is a reference to the abovementioned letter in the letter sent to the Council of Lords of the GDL. To be more precise, it is said that the copy of the letter sent from Krakow to the Crimean khan Saadet I Giray is forwarded to the Council of Lords for information together with “that letter” (*с того листу нашого копеею казали списавшы в семь нашоим листе до вашею милости послати*) (No. 18.2). Record No. 18.1 is the copy that was sent in the same “envelope” with the said letter (18.2).

There is a serious problem with the presented description of documents and other entries of the book that suggest of the “diversity of deeds”. It is based on the ideal construct of “court record books” pre-created by historians, without even considering the contemporary source of this knowledge. Comparison of the reality of that time with the said construct may lead an historian to the objective conclusion that the listed documents and entries as if should not be filed in this

³⁷ For more information on *cedula* in political communication in Western Europe in general and the 15th century Livonia in particular see J. Sternheim, *Kleine Zettel, große Wirkung? Bemerkungen zur Rolle und Funktion von caedulae inclusae in der politischen Kommunikation zu Zeit des Rigaer Erzbistumsstreits (1480–1483)*, *Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung*, 66. Jahrgang, Heft 3, Marburg, 2017, S. 371–390. For the example of the first half of the 16th century *cedula* from Grand Duchess of Lithuania Bona Sforza letters see *Elementa ad fontium editiones*, t. XXX, Pars I, ed. C. Lanckorońska, Romae 1973, s. 118–120, nr 233 (1541 05 30). Also for comparison see the phenomenon of “sewn letters” in the GDL in A. Груша, *Зачем документы „зашивали”? Об одной внешней форме документов в Великом княжестве Литовском в конце XIV – первой половине XVI в.*, *Гістарычна-археалагічны зборнік*, Мінск, 2018, т. 32, с. 164–175.

³⁸ For more information on the conflict with regard to the delimitation of Žaroslavka and Kotra manors see G. Błaszczyk, *Radziwiłł Jerzy h. Trąby (ok. 1480–1541)*. Access via the Internet: <http://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/jerzy-radziwill-h-traby-hetman> [last viewed on 29/11/ 2017]

³⁹ E. Banionis, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pasiuntinių tarnyba XV–XVI a.*, Vilnius, 1998, p. 150–168.

⁴⁰ For more information see L. Karalius, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės*, p. 11–64.

book.⁴¹ I believe there is no need to remind that the separation of legislative, executive, and judicial power was not introduced until the 18th century. As it has already been mentioned, I. Valikonytė referred to the issue of the “diversity of deeds” as the result of the “lack of crystallization in the functions of the sovereign and his administration.”⁴² A very important conclusion has been drawn which may serve as the basis for the search for other, more correct criteria of book sorting that would be closer to the understanding of the clerks tasked with the compilation of these books. However, we should acknowledge the advantages of the thematization of the “diversity of deeds” as it helps historians single out the problem that needs tackling and – most importantly – facilitates the acquisition of the content of a particular book. The problem of the “non-core” deeds cannot be stripped of this heuristic value as quite a few historians, who had never handled the GDL official books before, may have a way too narrow understanding of what information can be recorded in the so-called “Court Record Books”. This perspective perfectly fits the modern informative description of the content of books and archives, yet has little to do with the world of the 16th century GDL clerks, the practice of book compilation that was directly experienced by them, their unique, ever-changing knowledge (different from that of historians), rules, and principles. This is a task for further, more thorough research. Artūras Dubonis offers an accurate characterization of the situation stating that “there might have been several models through which these books came into existence, therefore there are no doubts that specific answers with regard to the genesis of the Metrica books and their coming into existence lie in the analysis of each ancient book.”⁴³

Principles of document text preparation. The text of the 16th century copy of the LM-226 book has been conveyed in line with the usual methodical requirements,⁴⁴ taking into consideration the up-to-date remarks in palaeographic publishing⁴⁵ and the publishing practice pursued by the Department of Palaeography of the Lithuanian Institute of History.

Entries in the Ruthenian language (*руський язык*) were updated and transliterated letter for letter in accordance with the present-day Russian alphabet. Letters that are graphically out of use were substituted as follows: “ω” to “o”, “Ϸ” to “e”, “Ѹ” to “y”, “А” to “я”. However, such characters as “Ѣ” and “Ѥ” were sustained in the text. Letter “іа” was also left unchanged as it was used to mark not only “я” (here “А” was more common), but also several other vowels, including “e”, “ie”, and may be even “и”; in the cases of capital letters “іа” was substituted with “Іа”. However, these characters were not listed in the indices. Raised letters were inserted into the text and marked in italics. Words or parts of words written above the line were also inserted into the text using such symbols as \.../. Word abbreviations either marked with titles or not were expanded inserting the missing letters in parentheses (...). Other missing letters and words or text defects, occurring because of the damage sustained by the manuscript, were reconstructed inserting them, where possible, in angle brackets []. Nonstandard spelling and orthography rules of that time led to certain inconsistency in decisions. Apparent mistakes left by clerks and scribes were not corrected in document texts, offering the correct form in the Remark section. Same principle was applied with regard to repeated or crossed out words. However, at times the text was reconstructed by inserting words in angle brackets in the text itself. Cyrillic numerals were substituted with Arabic ones and custodies were left out whatsoever.

⁴¹ L. Karalius, Lietuvos Metrikos knygu vaidmuo Aleksandro Jogailaičio kanceliarijoje (problemos aktualumas ir tyrimo perspektyvos), *Istorijos šaltinių tyrimai*, t. 1, sudarė D. Antanavičius ir D. Baronas, Vilnius, 2008, p. 195–196.

⁴² I. Valikonytė, W poszukiwaniu modelu, p. 111.

⁴³ A. Dubonis, Didžioji Lietuvos Metrikos istorijos problema – knygų atsiradimas (iki XVI a. pabaigos), A. Dubonis, D. Antanavičius, R. Ragauskienė, R. Šmigelskytė-Stukienė, *Susigrąžinant praeitį*, p. 48.

⁴⁴ *Методические рекомендации по изданию и описанию Литовской Метрики* (hereinafter – *Методические рекомендации*), сост. А. Л. Хорошкевич, С. М. Каштанов, Вильнюс, 1985.

⁴⁵ А. Груша, *Метадычныя рэкамендацыі па публікацыі рукапісных актавых кірылічных крыніц у Беларусі (XIII–XVIII стст., перыяд Вялікага княства Літоўскага)*, Мінск, 2003.

The text was modernized: it was divided into sentences based on the meaning; punctuation was arranged in line with the punctuation rules of the modern Russian language. Direct speech was marked with semicolons. A gap in the text left by those who copied the book was indicated as [...], where the number of dots inside the angle brackets represents the number of missing letters. Document texts were divided into paragraphs, based on thematic and diplomatic criteria, with the exception of documents recorded in the sovereign's letters of approval. They were presented as a whole new paragraph without breaking the text into smaller sections. The text of the inserted document was ended with a full-stop and the approval document was continued as a new paragraph.

The 18th century document register, listing the transliterated Ruthenian headings of the copy book and the creative work of the scribes of that time, was conveyed letter for letter taking into considerations the recommendations of the Department of Palaeography with regard to documents in the Polish language.⁴⁶ Document headings dating back to the 17th-18th century were also arranged on the basis of the said recommendation and transliterated in Polish characters.

Both preserved paginations were presented in the usual manner – the newer one in Arabic numerals preceding the older Cyrillic one put in parentheses. Numbers of folios in italics were inserted into the text following the two vertical lines || which marked the end of the folio. Letter *v* (*verso*) next to the number of the folio marks the reverse side of the sheet (instead of the Russian *об.*).

Marking of differences in the copies of the book and comments to the text. There are no references to the possible comparison of the LM book copies or copies and the original and marking of detected differences in the methodical recommendations issued in 1985. They only provide for the possibility to publish duplicates and originals in separate collections.⁴⁷ The example of Latin document publication in the LM-25 book has defined the publication possibilities of the LM project,⁴⁸ whereas the serial publication of the LM books allows a more systematic analysis of larger document blocks and helps trace the duplicates of document transcripts at least in these books that have already been published. We do not speak here about the search for original documents and their collation with the LM records. This is the subject of a separate project or isolated fragmentary research. As most of the differences in the duplicates of document transcripts found in the LM-226 and LM-17 books were marked in the already published LM-17, here we only marked discrepancies in the texts of those documents that were overlooked as a result of our inaccuracy. In addition, differences with the transcript found in the already published LM-7 book were marked.

Identification of discrepancies between copies or a copy and the original is rather conditional, subject to the goals and objectives of the researchers or publishers, their competence, the physical state of the documents used, the scope of text modernization, and, last but not least, the technical layout design possibilities. Having in mind the said limitations, the concept of discrepancy had to be qualified to a certain extent. Our aim was first of all to record the editing or drafting related traces in the transcripts so that based on them we could roughly establish their relation (the same editing or a different editing in the case of duplicates; in the case of the original and copy inscription in the LM book the issues of the thoroughness of the text and form of the latter

⁴⁶ J. Drungilas, Įvadas, *Lietuvos magdeburginių miestų privilegijos ir aktai*. T. VIII: *Lazdijai. Simnas*, Vilnius, 2013, p. 21–26.

⁴⁷ *Методические рекомендации*, с. 16–17 (§14–29); *ibid*, p. 55 (§230) (provides for the publication of transcripts of different editing in columns one next to the other). A. Hruša came up with the decision to publish transcripts as addenda with the differences from the LM text indicated therein, see *Метрыка Вялікага Княства Літоўскага. Кніга 44. Кніга запісаў 44 (1559–1566)*, падрыхтаваў А. І. Груша, Мінск, 2001, с. 137–141 (Прыбаўленне. Спісы дакументаў у НГАБ, ф. 694, № 1, № 2).

⁴⁸ *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 25 (1387–1546). Užrašymų knyga 25*, parengė D. Antanavičius ir A. Baliulis, Vilnius, 1998, p. 298–299.

(which of them served as the basis – the rough copy or the original?) were analysed. Linguistic discrepancies and differences in word spelling and letter graphics, in cases where there were no signs of editing, were left out with the exception of personal and place names. This was done not only because of the publication practice to modernize texts which technically deprives us of the possibility to appreciate the possible graphic diversity. We badly need a research to justify the value of the variation of word spelling (*сеножати-соножати*, etc.) in the identification of different transcript editings. The experience in transcript collation allows the proposition that the practice of *word for word* (*слово в слово*) transcription of that time does not presuppose the present-day copying *letter for letter*. Therefore publications of document transcripts rather than the manuscripts of documents contained in the LM-226 book and also traced in the LM-17 and LM-7 books were chosen for transcript collation.

We tried not to correct the document texts of the LM-226 book in accordance with the better preserved and more thorough transcripts. The apparent spelling mistakes were corrected in line with the general principles of document publication, whereas the omissions left by the clerks who copied the book (for example, a missing line) were listed among other discrepancies in the Remark section.

Comments to the text and differences were presented in italics on the same page under the documents. In the text they were indicated by means of minuscule Latin letters, for example *a*, *b*, *c* etc. Having used all the letters in the alphabet, they were doubled: *aa*, *bb*, *cc*, etc. Such reference was made to comment a single preceding word. In case several words, a larger phrase or a whole sentence needs explanation, the reference in the text is marked with the help of Latin letters with hyphens: *a-* marks the beginning of the phrase, whereas *-a* marks its end (marked as *a-a* in the references). The numeration of text comments is individual for each document. To save space, the archival and bibliographic positions there were marked with the help of certain abbreviations which were presented in the list of sources, literature, and abbreviations.

The principles of the scientific apparatus formation in this publication are analogous to other publications of the LM books prepared by the Department of Palaeography of the Lithuanian Institute of History.

Laimontas Karalius

TURINYS

ĮVADAS (<i>Laimontas Karalius</i>)	V
KNYGOS DOKUMENTAI:	
Titulinis knygos lapas (1786 m.)	1
Dokumentų registras (XVIII a.)	3
Dokumentų tekstai	7
PRIEDAS	111
PASTABOS	119
ŠALTINIAI, LITERATŪRA IR SANTRUMPOS	135
CHRONOLOGINIS DOKUMENTŲ SĄRAŠAS	139
RODYKLĖS:	
Dokumentų dalykų rodyklė	141
Dokumentų asmenvardžių ir vietovardžių rodyklė	166

CONTENTS

INTRODUCTION (<i>Laimontas Karalius</i>)	XIX
TEXT OF BOOK:	
Title Page (1786)	1
Register of Documents (XVIII c.)	3
Text of Documents	7
APPENDIX	111
REMARKS	119
SOURCES, LITERATURE AND ABBREVIATIONS	135
CHRONOLOGICAL LIST OF DOCUMENTS	139
INDICES:	
Subject Matter Index	141
Index of Personal and Place Names	166

Lietuvos metrika. Knyga Nr. 226 (1532–1534)

7-oji Teismų bylų knyga

Lietuvos Metrikos 226-oji (7-oji Teismų bylų knyga) – tai XVI a. pirmos pusės rankraštinės knygos kopija, viena iš Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kanceliarijos aktų knygų, perrašytų XVI a. pabaigoje kanclerio Leono Sapiegos nurodymu. Ši knyga neturi savo pavadinimo, tačiau XVII a. pirmos pusės metrikantai ją registravo kaip Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovo Žygimanto Senojo teismų bylų knygą. Kadangi knyga sudaryta LDK valdovui būnant Lenkijos Karalystėje 1532–1534 m., centrinė LDK teismo institucija negalėjo dirbti visu mastu. Tam tikra prasme ši knyga buvo Žygimanto Senojo raštininko Michailo Sviniuskio parankine knyga, kurioje šalia įprastų teismų bylų knygų aktų jis fiksavo įvairiausių reikalingus atminti dalykus: valdovo dalykinę korespondenciją su LDK Ponų Taryba ir jos nariais (įrašyti išsiųsti iš Lenkijos Karalystės valdovo laišakai), LDK išdo (fiskalinius) aktus ir pluoštelį įvairių privilegijų – tiek suteikiančių laisvę nuo muitų LDK teritorijoje, tiek ir įprastas beneficijas bajorų luomo atstovams. Dauguma knygos aktų publikuojama pirmą kartą. Papildomai kaip knygos priedas publikuotas išlikęs visas Vilniaus kašteliono (1527–1541) ir LDK didžiojo etmono (1531–1541) Jurgio Radvilos I pasiuntinybės pas valdovą tekstas (1532).

ISBN 978-609-8183-61-0

Ant aplanko:

pirmame viršelyje – Lietuvos didysis antspaudas, naudotas Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Senojo 1506–1544 m. (Edmundo Rimšos nuotr.) ir Lietuvos Metrikos kn. 226 lapas 1 (dokumentų tekstai);
ketvirtame viršelyje – Lietuvos Metrikos kn. 226 lapas 139v.

LIETUVOS METRIKA

Knyga Nr. 226 (1532–1534)

7-oji Teismų bylų knyga

Parengė Laimontas Karalius

Mokslinis redaktorius Artūras Dubonis

Redaktorė Aldona Radžvilienė

Maketuotoja Žydronė Jakonytė

Serijos dailininkas Alfonsas Žvilius

Dailininkė Audronė Uzielaitė

Įvadą į anglų kalbą vertė Ieva Vitėnienė

2019 09 30. 18,49 leidyb. apsk. I. Tiražas 250 egz.

Išleido Lietuvos istorijos institutas

Kražių g. 5, LT-01108 Vilnius

Spausdino „Standartų spaustuvė“

S. Dariaus ir S. Girėno g. 39, LT-02189 Vilnius